

Τὸ Συμβούλιο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ὑπενθυμίζει ὅτι ὁ χαρακτήρας τῶν δημοσιευομένων ἐκθέσεων τῶν ἀνασκαφῶν εἶναι προσωρινός. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία διατηρεῖ τὸ δικαίωμα τῆς μελέτης καὶ τῆς ὀριστικῆς δημοσίευσης τῶν εὐρημάτων τῶν ἀνασκαφῶν τῆς.

Ἀπαγορεύεται ἡ μερικὴ ἢ ὀλικὴ ἀναδημοσίευση χωρὶς τὴν ἄδεια τοῦ Συμβουλίου.

ΤΟ ΕΡΓΟΝ

ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΚΑΤΑ ΤΟ 2013

ΤΟΜΟΣ 60 (2013)

© Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία
Πανεπιστημίου 22, 106 72
FAX +30 210 3644996, τηλ. +30 210 3609689
secr@archetai.gr – www.archetai.gr

ISSN 0570-6211

Γενικὴ ἐπιμέλεια ἔκδοσης
Ἐλευθερία Κονδυλάκη Κόντου

ΤΟ ΕΡΓΟΝ

ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 2013

ΥΠΟ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ

*Γενικοῦ Γραμματέως
τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας
Ἀκαδημαϊκοῦ*

ΑΘΗΝΑΙ 2014

Προσίμιον

Θὰ ἀποτελοῦσε κοινοτοπία ν' ἀρχίσω τὴν ὁμιλία μου περιγράφοντας τὴν πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ κατάσταση στὴν ὁποία βρίσκεται ὁ τόπος καὶ οἱ ἄνθρωποι. Ὅλοι, ὅσοι ὑφίστανται αὐτὰ πού συμβαίνουν στὴν Ἑλλάδα αἰσθάνονται δυστυχεῖς. Ἴσως ὅμως ἡ δυστυχία μας νὰ ὀφείλεται σὲ μᾶς τοὺς ἴδιους, ὄχι γιατί τὴν δημιουργήσαμε ἢ τὴν προκαλέσαμε ἀλλὰ γιατί, ὅπως εἶχε εἰπεῖ πρὶν πολλὰ-πολλὰ χρόνια ἓνας Ρωμαῖος αὐτοκράτορας, ἀπομεμαθηκέναι τὴν ἐλευθερίαν τὸ Ἑλληνικόν.

Ἀφήνω ὅμως κατὰ μέρος ὅσα μᾶς δυναστεύουν καὶ μνημονεύω τοὺς φίλους καὶ συνεργάτες πού χάθηκαν τὴ χρονιὰ πού πέρασε.

Ὁ Μενέλαος Τουρτόγλου (1921-10.2.2013) ἀπὸ τὴ Σμύρνη, ὅπου βρέφος σχεδὸν ἔζησε τὴν Καταστροφή, ἔκανε τίς σπουδές του στὴν Ἀθήνα καὶ κατόπιν στὸ Παρίσι.

Διδάκτωρ τὸ 1960, ἔγινε τὸ 1963 Διευθυντὴς τοῦ Κέντρου Ἐρεῦνης τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Δικαίου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Τὸ 1979 ἐξελέγη τακτικὸς καθηγητὴς τῆς Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου στὸ Πανεπιστήμιο Θράκης τοῦ ὁποίου τὸ 1981 διετέλεσε Πρύτανης. Τὸ 1984 ἐξελέγη ἀντεπιστέλλων τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ τὸ 2005 τακτικὸ μέλος τῆς. Εἶχα τὴν τύχη νὰ συνεργαστῶ μαζί του στὴν κατάταξη τοῦ Ἀρχείου τῆς Ἐταιρείας καὶ διατηρῶ πάντα τὴν ἀνάμνηση τῆς ἀγαθῆς προσωπικότητάς του καὶ τῆς ὑψηλῆς ἐπιστημοσύνης του.

Ὁ *Hector William Catling* (1924-15 Φεβρουαρίου 2013), ἐπίτιμος ἐταῖρος μας, ὑπῆρξε διαπρεπὴς ἀρχαιολόγος, καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ὁξφόρδης καὶ Διευθυντὴς τῆς Ἀγγλικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν ἀπὸ τὸ 1971 ἕως τὸ 1989. Ἡ διδακτορικὴ του διατριβὴ γιὰ τὴ μυκηναϊκὴ χαλκοτεχνία τῆς Κύπρου τὸν ἔστρεψε πρὸς τὴ μεγαλόνησο ὅπου ὑπηρέτησε ὡς στέλεχος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἰπηρεσίας. Ἡ ἐπόμενη θέση του ἦταν τοῦ Ἐφόρου τῶν Ἀρχαιοτήτων τοῦ Ashmolean μουσείου τῆς Ὁξφόρδης γιὰ νὰ ἐκλεγεῖ στὸ τέλος Διευθυντὴς τῆς Ἀγγλικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν. Ὁ Hector Catling ὑπῆρξε πρωτοπόρος ἐρευνητὴς μὲ τὶς ἀνασκαφές του στὴν Κνωσό, στὸ Μενελάιο καὶ στὸ ἱερὸ τοῦ Διὸς Μεσσαπείου καὶ θερμὸς φίλος τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ *Φίλιππος Gauthier* (1936-29 Μαρτίου 2013), ἐπίτιμος ἐταῖρος μας, ὑπῆρξε διεθνoῦς κύρους ἱστορικὸς καὶ ἐπιγραφικὸς. Βοηθὸς στὴν ἀρχὴ τοῦ André Aymard δίδαξε κατόπιν σὲ διάφορα πανεπιστήμια τῆς Γαλλίας καὶ διαδέχτηκε τὸ 1974 τὸν Édouard Will στὸ πανεπιστήμιο τοῦ Nancy. Τὴν ἴδια χρονιά διορίστηκε Διευθυντὴς σπουδῶν στὴν École pratique des Hautes Études, ἔδρα στὴν ὁποία διαδέχτηκε τὸν Louis Robert, τὸν ὁποῖο μετὰ τὸν θάνατό του τὸ 1985 διαδέχτηκε καὶ στὴ

διεύθυνση και σύνταξη του *Bulletin Épigraphique*, τῆς ἐτήσιας κριτικῆς παρουσίασης τῶν νέων ἐπιγραφῶν πού δημοσιεύεται στοῦ περιοδικό *Revue des Études Grecques*. Εἰδικὸς στοὺς θεσμοὺς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ὑπῆρξε ἄξιος συνεχιστῆς τῆς γαλλικῆς παραδόσεως στὴν ἀρχαία ἱστορία καὶ ἐπιγραφικὴ.

Ὁ Λάζαρος Ἐφραίμογλου (1932-24 Ἀπριλίου 2013), ἐταῖρος μας καὶ μέλος τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας (1985-1988), γεννημένος στὴ Σπάρτη τῆς Πισιδίας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὑπῆρξε ἐπιχειρηματίας καὶ διετέλεσε βουλευτῆς Ἀθηνῶν καὶ Πρόεδρος τῆς Κεντρικῆς Ἑνώσεως Ἐπιμελητηρίων Ἑλλάδος. Ὑπῆρξε ἀκόμη ὁ ἐμπνευστῆς καὶ ἰδρυτῆς καὶ Πρόεδρος τοῦ «Ἰδρύματος Μείζονος Ἑλληνισμοῦ» καὶ τοῦ Πολιτιστικοῦ Κέντρου «Ἑλληνικὸς Κόσμος».

Ὁ Σπῦρος Ἰακωβίδης (1922-16 Ἰουνίου 2013) γεννήθηκε στὴν Ἀθήνα ὅπου καὶ ἔκανε τὶς σπουδές του. Ἔλαβε μέρος στὴν Ἀντίσταση καὶ ὑπηρετῆσε γιὰ ἓνα διάστημα ὡς Ἐπιμελητῆς Ἀρχαιοτήτων στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ὑπηρεσία. Διετέλεσε καθηγητῆς τῶν Πανεπιστημίων Ἀθηνῶν, Marburg, τῆς Χαϊδελβέργης καὶ τῆς Πενσυλβανίας τῶν ΗΠΑ. Ἔκανε μεγάλες καὶ πολὺ σημαντικὲς ἔρευνες καὶ ἀνασκαφές στὴν Ἀκρόπολη τῶν Ἀθηνῶν, στὴν Περατὴ τῆς Ἀττικῆς, στὸν Γλᾶ Βοιωτίας καὶ κυρίως στὶς Μυκῆνες ἐπὶ μακρὰ ἔτη, τὶς ὁποῖες δημοσίευσε ὑποδειγματικὰ σὲ σειρὰ τόμων. Δύο τόμοι γιὰ τὶς Μυκῆνες ἐκδόθηκαν τὸ 2013 καὶ ἓνας ἀκόμη γιὰ τὴ Μεσσηνία ἐκδόθηκε φέτος.

Ἡ Εὐτυχία Κουρκουτίδου Νικολαΐδου (1940-12 Ἰουλίου 2013), γεννημένη στὴ Θεσσαλονίκη, διετέλεσε Ἐφορος τῶν Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων καὶ ὑπηρετῆσε στὴ Θεσσαλία καὶ τὴ Μακεδονία. Ὡς προϊσταμένη Ἐφορειῶν εἶχε σημαντικὸ ἀνασκαφικὸ καὶ ἀναστηλωτικὸ ἔργο, ἰδιαιτέρως στοὺς Φιλίππους, μὲ ἐπιστέγασμα τὴν ἔκθεση τοῦ Μουσείου Βυζαντινοῦ

Πολιτισμοῦ Θεσσαλονίκης τοῦ ὁποῖου ὑπῆρξε Διευθύντρια ἀπὸ τὴν ἔναρξή λειτουργίας του ἕως τὴν ἀποχώρησή της ἀπὸ τὴν Ὑπηρεσία.

Ὁ Στυλιανὸς Ἀλεξίου (1921-12 Νοεμβρίου 2013) γεννημένος στὸ Ἡράκλειο Κρήτης ἔκανε σπουδὲς στὴν Ἀθήνα, τὸ Παρίσι καὶ τὴ Χαϊδελβέργη. Διετέλεσε μέλος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας ἀπὸ τὴν ὁποία ἀποχώρησε μὲ τὸν βαθμὸ τοῦ Γενικοῦ Ἐφόρου τῶν Ἀρχαιοτήτων γιὰ νὰ καταλάβει, τὸ 1977, τὴν ἔδρα τῆς δημόδους βυζαντινῆς καὶ ὑστεροβυζαντινῆς φιλολογίας στὸ Πανεπιστήμιο Κρήτης. Τὰ ἀρχαιολογικὰ δημοσιεύματά του ὑπῆρξαν πρωτοποριακά, ὅπως ἐπίσης τὰ σχετικὰ μὲ τὴ νεοελληνικὴ φιλολογία καὶ λογοτεχνία. Ὑπῆρξε ὁ ἐκδότης τοῦ «Ἐρωτοκρίτου», τοῦ «Διγενῆ Ἀκρίτα» καὶ ἄλλων κειμένων καὶ μᾶς ἔδωσε τὴ μνημειώδη ἔκδοση τοῦ ἔργου τοῦ Διονυσίου Σολωμοῦ καὶ τὴν ἐπίσης μνημειώδη «Ἑλληνικὴ Λογοτεχνία. Ἀπὸ τὸν Ὅμηρο στὸν 20ὸ αἰῶνα», ἔργο γνώσης καὶ κριτικῆς εὐαισθησίας.

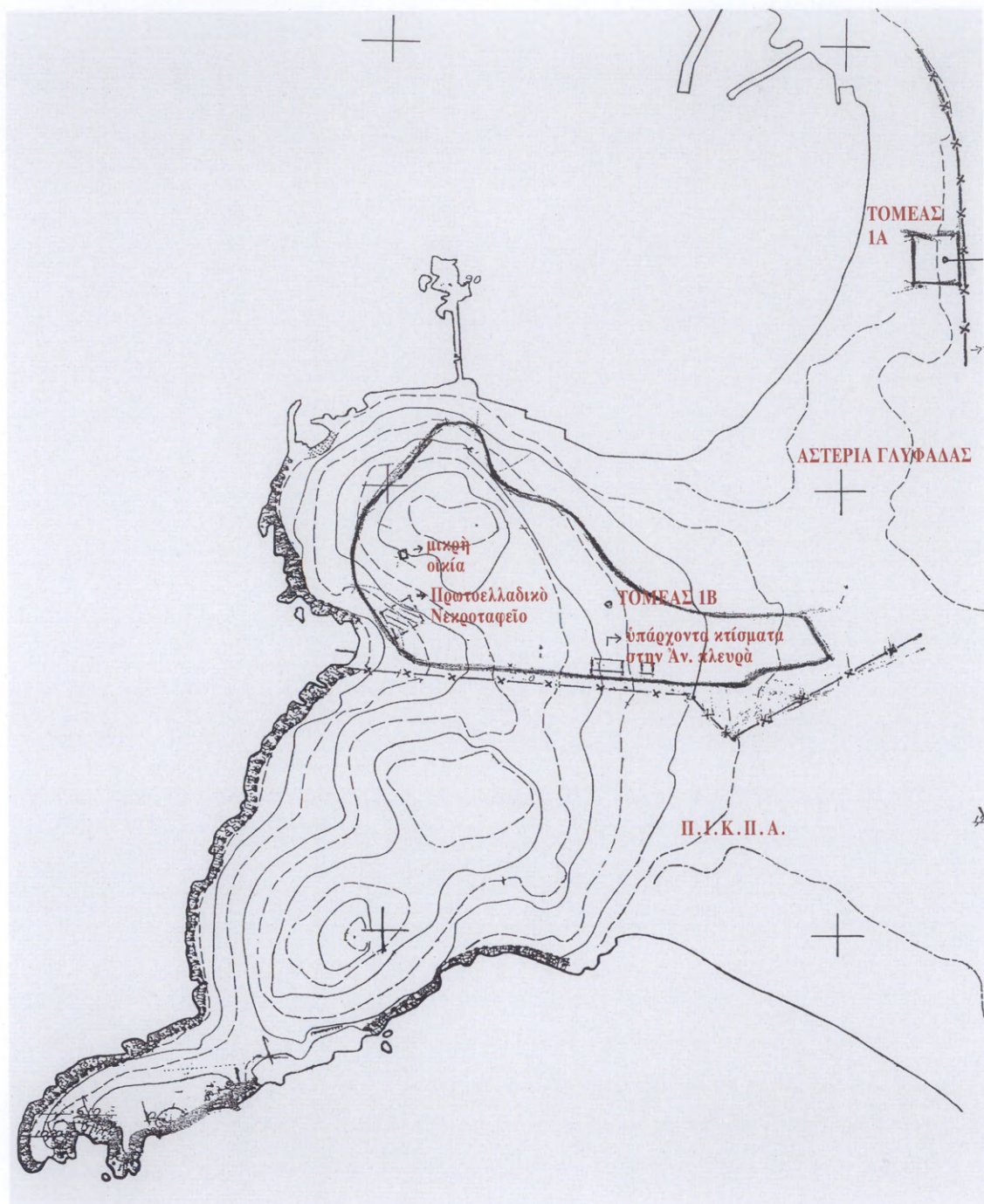
Ὁ ἐπίτιμος Σύμβουλος *Nikolaus Himmelmann* (1929-19 Δεκεμβρίου 2013), διαπρεπὴς ἱστορικός τῆς ἀρχαίας Τέχνης, μετὰ τίς σπουδὲς του διετέλεσε ἐπιστημονικὸς συνεργάτης στὸ Κρατικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο τοῦ Μονάχου, δίδαξε ὡς λέκτωρ στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Marburg ὅπου ἔγινε ὑφηγητὴς τὸ 1958. Τὸ 1962 ἐξελέγη καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Saarland καὶ τὸ 1966 στὸ Πανεπιστήμιο τῆς Βόννης ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀποχώρησε τὸ 1994. Εἶχε ἀσχοληθεῖ εἰδικῶς μὲ τὴν εἰκονογραφία τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς Τέχνης καὶ τὴν ἐρμηνεία τῶν ἔργων της. Νηφάλιος καὶ πραγματιστὴς ἦταν ἀντίθετος πρὸς τὸ ρεῦμα τῆς νεωτερικότητας ποὺ κυριαρχεῖ σήμερα σὲ ὀρισμένα πανεπιστήμια καὶ ἔχει γράψει σημαντικὰ κείμενα πάνω στὸ θέμα αὐτό.

Ἀνασκαφές

Ἡ ἀνασκαφή στὰ Ἀστέρια Γλυφάδας ἀπὸ τὴν κυρία Κωνσταντῖνα Καζᾶ συνεχίστηκε σὲ δύο τομεῖς (εἰκ. 1). Στὸν τομέα 1Α στὴν παραλιακὴ λεωφόρο, ὅπου ἔχει ἀποκαλυφθεῖ μεγάλος ὀρθογώνιος περίβολος τῶν ἀρχῶν τῆς δεύτερης χιλιετίας π.Χ., ποὺ χρησίμευσε ὡς νεκροταφεῖο τῶν μεταγενεστέρων χρόνων καὶ ὡς ἐκ τούτου διαταράχτηκαν τὰ προϊστορικὰ στρώματα (εἰκ. 2). Σὲ ὀρισμένα ἀδιατάρακτα σημεῖα ἔγινε ἀνασκαφή ἢ ὁποῖα ἀπέδωσε ὄστρακα ἀγγείων τὰ ὁποῖα χρονολογοῦνται στὴν πρωτοελλαδικὴ καί, τὰ περισσότερα, στὴ μεσοελλαδικὴ ἐποχὴ στὴν ὁποῖα χρονολογεῖται καὶ ὁ περίβολος. Ἐκτὸς τοῦ περιβόλου ἐντοπίστηκε στρῶμα μικρῶν λίθων τὸ ὁποῖο ἐρμηνεύεται ὡς προερχόμενο ἀπὸ μεταλλευτικὸ ἐργαστήριον.

1. ΓΛΥΦΑΔΑ
ΑΤΤΙΚΗΣ

1 Γλυφάδα Αττικής. Τοπογραφικό σχέδιο τῆς περιοχῆς τῆς ἀνασκαφῆς.

2 Γλυφάδα Αττικής. Τομέας 1Α. Προϊστορικός περίβολος και τάφοι τῶν ὕστερων Ρωμαϊκῶν χρόνων.

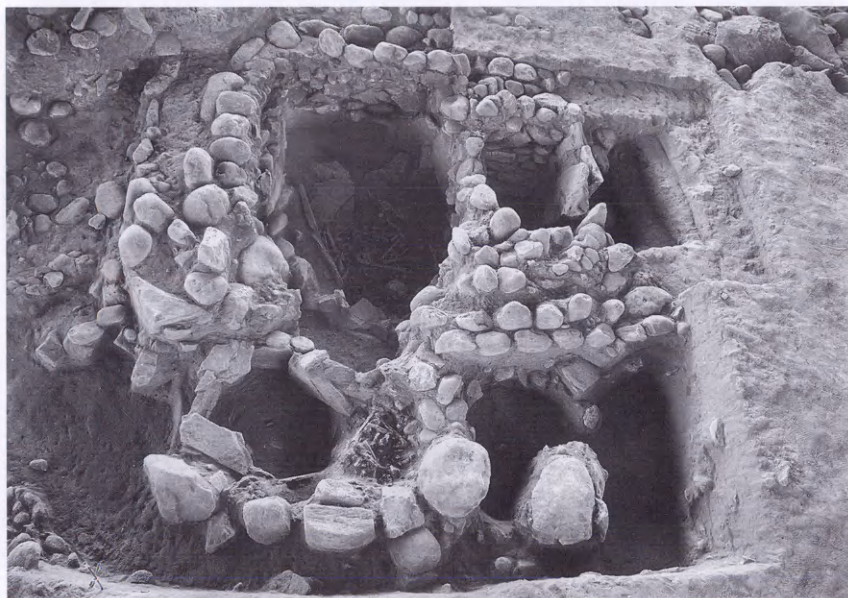
Στὸν τομέα 1B ἐρευνήθηκε ἀποθήκη στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τοῦ ἐκεῖ νεκροταφείου. Βρέθηκαν πλῆθος ἀντικειμένων πού εἶχαν ἀποτεθεῖ ἐκεῖ κατὰ τὶς νεκρικές τελετές. Ἀγγεῖα, θαλασσινὰ ὕστρεα, ὄψιανοί, εἰδώλια, λίθινα ἐργαλεῖα. Δὲν βρέθηκαν καθόλου ὀστά. Ἡ κεραμεικὴ τοῦ ἀποθέτου εἶναι πρωτοελλαδική, μυκηναϊκὴ ἀλλὰ καὶ κλασικῶν ἐλληνικῶν χρόνων, ὁ δὲ ἀποθέτης εἶναι μεγάλο τεχνητὸ ὄρυγμα λαξευμένο στὸ βραχώδες ἔδαφος. Οἱ ἄφθονοι λίθοι μικροῦ μεγέθους πού βρέθηκαν σ' αὐτὸν προέρχονται καὶ αὐτοί, ὅπως τοῦ τομέως 1Α, ἀπὸ μεταλλευτικὸ ἐργαστήριον τῆς τρίτης καὶ τῆς δεύτερης χιλιετίας. Ἀνάμεσα στοὺς λίθους βρέθηκαν πολυάριθμα ἐργαλεῖα κατασκευασμένα ἀπὸ ἡφαιστειακὰ πετρώματα πού εἶχαν εἰσαχθεῖ στὴν Ἀττικὴ ἀπὸ τὰ νησιά.

2. ΤΣΕΠΙ
ΜΑΡΑΘΩΝΟΣ

Στὸ πρωτοελλαδικὸ νεκροταφεῖο στὴ θέση Τσέπι τοῦ Μα-
ραθῶνος ἀνασκάφηκαν ἀπὸ τὴν καθηγήτρια κυρία Μαρία Παν-
τελίδου Γκόφα δύο τάφοι, ὁ 62 καὶ ὁ 67 (εἰκ. 3).

Ὁ τάφος 62 κατὰ τὸ θεατὸ στὴν ἀρχαιότητα μέρος του
φέρει περίβολο, πρόθυρο καὶ λίθινο πλαίσιο ποῦ δηλώνει τὸν
τάφο. Ἡ εἴσοδος του βρέθηκε ἀχρηστευμένη ἀπὸ μικρὸ λακ-
κοειδῆ τάφο παιδιοῦ πιθανῶς, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὸ κρανίο
καὶ λίγα ὀστά.

Ὁ τάφος 62 εἶναι λάκκος τετράγωνος μὲ ὄρθιες πλάκες
ὡς τοιχώματα καὶ γεμάτος ὀστά καὶ 18 κρανία, σὲ στρώσεις.
Στὴν κατώτερη στρώση ὑπῆρχε ὀλόκληρος σχεδὸν σκελετός.
Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς χρήσης του ὑπέστη μετασκευές. Στὴν
ἀρχὴ ἔγιναν κανονικοὶ ἐνταφιασμοί, κατόπιν ἔγινε χῶρος ἀνακο-
μιδῆς ὀστῶν καὶ σὲ τρίτη περίοδο ἐκσυγχρονίστηκε μὲ πρόθυρο
πρὸς τὴν Ἀνατολὴ καὶ τοποθέτηση βαριάς καλυπτήριας πλάκας.

3 Μαραθῶν. Ὁ τάφος 67 ἔμπρὸς καὶ ὁ τάφος 62 πίσω, ἀνασκαμμένοι, ἀπὸ
Νότου.

Τελευταία χρήση του ἦταν ἡ κατασκευὴ μικροῦ λάκκου ὅπου ἀποτέθησαν τὰ ὅστα παιδιοῦ.

Ὁ τάφος 67, μικρότερος, συνορεύει μὲ τὸν 62. Κάτω ἀπὸ τρεῖς καλυπτήριες πλάκες βρέθηκαν δύο τάφοι, ὁ ἓνας πεταλόσχημος ὅπου εἶχε ταφεῖ ἓνα παιδί καὶ δεύτερος κυκλικὸς γεμάτος ὅστα φθαρμένα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον. Παλαιότερος εἶναι ὁ πεταλόσχημος ἀλλὰ καὶ οἱ δύο εἶναι νεώτεροι τοῦ γειτονικοῦ τάφου 62.

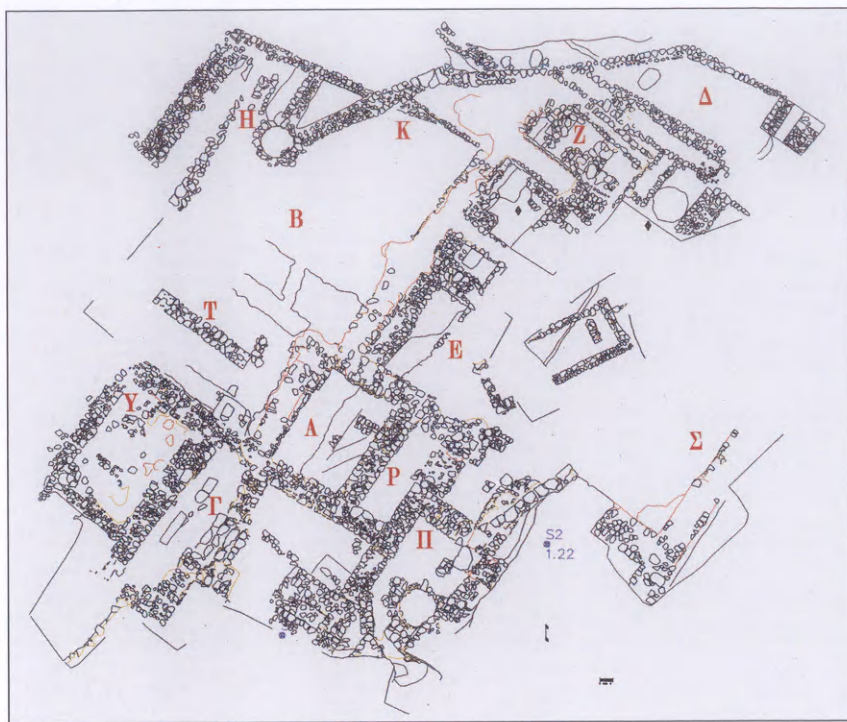
Στις Μυκῆνες ἡ διεύθυνση τῶν ἐργασιῶν, μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Σπύρου Ἰακωβίδη στις 16 Ἰουνίου 2013, ἀνατέθηκε ἀπὸ τὸ Συμβούλιο τῆς Ἑταιρείας στὸν Γενικὸ Γραμματέα του. Ὁ Σπῦρος Ἰακωβίδης εἶχε ἀποφασίσει τὸν τερματισμὸ τῆς ἀνασκαφῆς τὸ 2013 καὶ τὴ δημοσίευση τῶν ἤδη ἐπὶ μακρὰ ἔτη ἀνασκαφέντων. Ὁ ἴδιος εἶχε ἤδη δώσει τρεῖς ὀγκώδεις τόμους τῶν κύριων ἐρευνῶν του.

3. ΜΥΚΗΝΕΣ

Συνεχίστηκε ἡ ἔρευνα τῆς λεγόμενης οἰκίας Πέτσα (εἰκ. 4) μὲ τὴν ἐπίβλεψη τῆς καθηγητρίας κυρίας Kim Shelton. Στὴ μεγάλη αὐλὴ Β ἐκτὸς ἀπὸ ἀρκετὴ κεραμεικὴ βρέθηκε εἰδῶλιο τύπου Ψ καὶ χάλκινη αἰχμὴ ἐργαλείου. Στὸν ἴδιο χῶρο βορειότερα στὸ σημεῖο Η βρέθηκε κυκλικὸ κτίσμα, πιθανῶς κλίβανος κατασκευασμένος ἐπάνω σὲ πηγάδι ποὺ εἶχε ἐγκαταλειφθεῖ.

Οἰκία Πέτσα

Στὸν χῶρο Φ ἐρευνήθηκε πηγάδι παλαιότερο τῆς οἰκίας Πέτσα μέσα στὸ ὁποῖο βρέθηκαν ὄστρακα ἀγγείων καὶ γυναικεῖα εἰδῶλια τῆς ΜΕ καὶ ΥΕ II περιόδου. Ἀχρηστεύθηκε πλήρως κατὰ τὴν ΥΕ II B / III A1 περίοδους. Τὸ δωμάτιο Δ ἐρευνήθηκε πλήρως. Στις ἐπιχώσεις του βρέθηκε τάφος γυναικας τῆς ΜΕ περιόδου.

4 Μυκῆνες. Ἡ Οἰκία Πέτσα, κάτοψη.

Μὲ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ 2013 μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὅτι ὀλοκληρώθηκε ἡ νέα ἔρευνα τῆς οἰκίας Πέτσα ἡ ὁποία ἀπέδωσε πέραν τῶν παλαιῶν πολλὰ νέα εὐρήματα καὶ καθορίστηκε ἡ χρῆση του, κατὰ τὴ Μεσοελλαδικὴ καὶ τὴν Πρώιμη Μυκηναϊκὴ περίοδο, γιὰ τὴν κατασκευὴ καὶ ἀποθήκευση ἀγγείων καὶ εἰδωλίων· ἐπίσης καθορίστηκε ἡ καταστροφή του κατὰ τὰ τέλη τῆς ΥἚ ΠΙΑ2 περιόδου.

Ἀνατολικὴ Οἰκία

Τῆς Ἀνατολικῆς Οἰκίας τῶν Μυκηνηῶν, ποὺ εἶχε ἐρευνηθεῖ ἀρχικὰ ἀπὸ τὸν Ἔφορο τῶν Ἀρχαιοτήτων Νικόλαο Βερδελεῆ, περατώθηκε ἡ ἔρευνα μὲ τὴν ἐπίβλεψη τῆς καθηγητριάς κυρίας Ἰφιγενείας Τουρναβίτου (εἰκ. 5, 6).

Ἡ ἔρευνα εἶχε σκοπὸ τὴ διευκρίνιση χρονολογικῶν ζητημάτων καὶ τὸν σχηματισμὸ σαφέστερης εἰκόνας τοῦ οἰκο-

5 Μυκῆνες. Ἡ Ἀνατολική Οἰκία, κάτοψη. (Αρχιτέκτων Γ. Μπίνης.)

δομήματος. Κατά τή νέα ἀνασκαφή τῆς οἰκίας ἀποκαλύφθηκαν ἀρχιτεκτονικά στοιχεῖα σημαντικά, ὅπως δάπεδα, τοῖχοι καί κυρίως μυκηναϊκές ἐπιχώσεις καθαρές ἀπό διαταράξεις καί παραβιάσεις ἀπό τίς ὁποῖες προέρχονται, ἐκτός τῆς μυκηναϊκῆς κεραμεικῆς, γυναικεῖο εἰδῶλιο τύπου Φ, θραῦσμα ἑλεφαντίνου ἀντικειμένου καί τμήμα χάλκινης περόνης.

Τοῦ συγκροτήματος τῆς Ἀνατολικῆς Οἰκίας εἶχε γίνει χρήση καί κατά τήν ἑλληνιστική περίοδο. Οἱ τότε κάτοχοι τοῦ χώρου δημιούργησαν νέες ἐγκαταστάσεις τῶν ὁποίων βρέθηκαν ἄφθονα λείψανα ἀρχιτεκτονικά, τὰ ὁποῖα συμπλέκονται μέ τὰ μυκηναϊκά. Ἀπό τὰ εὐρήματα τῆς μυκηναϊκῆς περιόδου μνη-

6 Μυκῆνες. Γενική ἄποψη τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Ἀνατολικῆς Οἰκίας ἀπό νότια.

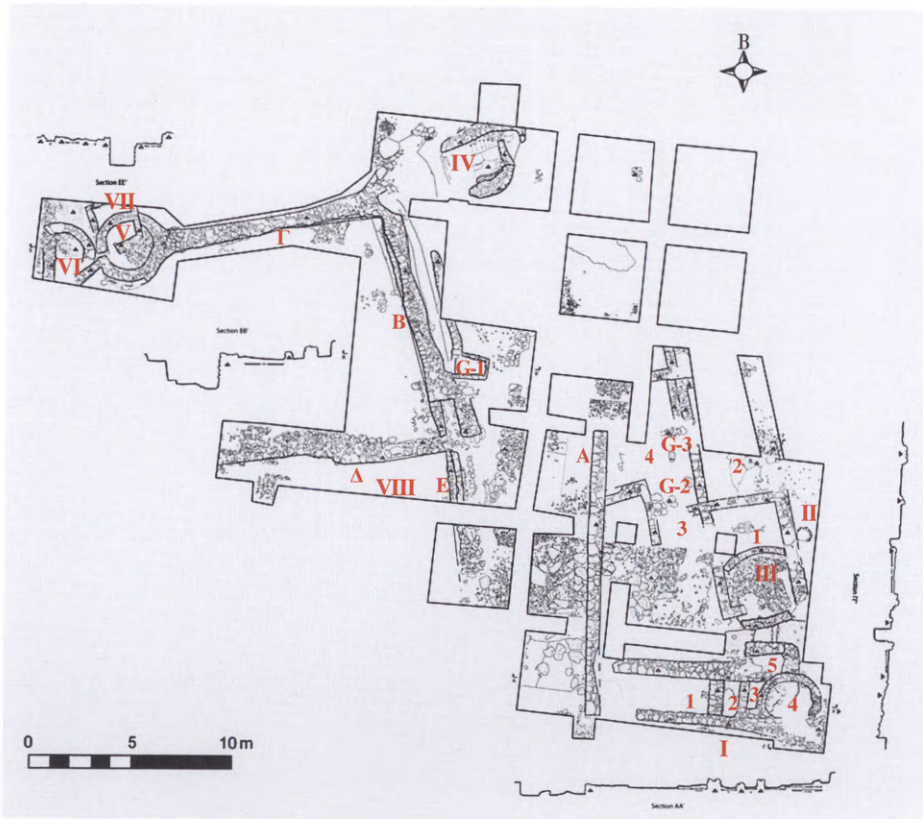

μονεύονται θραύσματα πηλίνων γυναικείων ειδωλίων, σφονδύλια από στεατίτη και μέρος λιθίνου πέλεκου.

Ο τρίτος τομέας τῆς ἀνασκαφῆς τῶν Μυκηνῶν εἶναι στή λεγόμενη Κάτω Πόλη ὅπου οἱ ἐργασίες ἔγιναν μὲ τὴν ἐπίβλεψη τοῦ καθηγητοῦ κ. Χριστοφίλη Μαγγίδη (εἰκ. 7).

Κάτω Πόλη

Στὸ βόρειο μέρος τοῦ ἀνεσκαμμένου χώρου ἐρευνηθήκε ἡ συνέχεια τοῦ μεγάλου μυκηναϊκοῦ τοίχου (εἰκ. 8), ὁ ὁποῖος ὅπως σᾶς εἶχα πει στὴν ἔκθεση τοῦ 2011 βαίνει πρὸς Δυσμᾶς καὶ καταλήγει σὲ κυκλικὸ κτίσμα γεωμετρικῶν χρόνων, πιθανῶς ἀποθήκη, γιατί στὸ ἐσωτερικὸ του βρέθηκαν ἐργαλεῖα καὶ σκεύη. Ἀκόμη πιθανῶς χρησιμοποιήθηκε καὶ γιὰ τὴν

7 Μυκῆνες. Κάτω Πόλη, κάτοψη τῆς ἀνασκαφῆς.

8 Μυκῆνες. Ἡ ἀνασκαφή μέρους τῆς Κάτω Πόλης ἀπὸ ΝΑ.

ἀποθήκευση σιτηρῶν. Ὅπως εἶχε διαπιστωθεῖ ἐπίσης τὸ 2011 σώζονται σὲ ἐπαφή μὲ τὸ κυκλικὸ κτίριο λείψανα καὶ δεύτερου ὁμοίου κάτω ἀπὸ τὸ ὁποῖο ὑπάρχει τοῖχος ὑστέρων μυκηναϊκῶν χρόνων καὶ κοντά, δυτικότερα, οἰκοδομικὰ λείψανα γεωμετρικῶν καὶ ἀρχαϊκῶν χρόνων.

4. ΙΚΛΑΙΝΑ ΜΕΣΣΗΝΙΑΣ

Οἱ ἐργασίες στὴν Ἰκλαινα Μεσσηνίας ἀπὸ τὸν καθηγητὴ κ. Μιχάλη Κοσμόπουλο κατὰ τὸ 2013 ἐκτάθηκαν σὲ δύο τομεῖς: Πρῶτον στὴ μελέτη καὶ ἀποκατάσταση τῆς κεραμεικῆς μὲ τὴ συγκόλληση πλήθους ἀγγείων καθὼς καὶ στὴ μελέτη τῶν ἑκατοντάδων θραυσμάτων κονιαμάτων μὲ λείψανα τοιχογραφιῶν. Ἡδὴ ἓνα τμῆμα μὲ παράσταση πλοίου καὶ κωπηλατῶν,

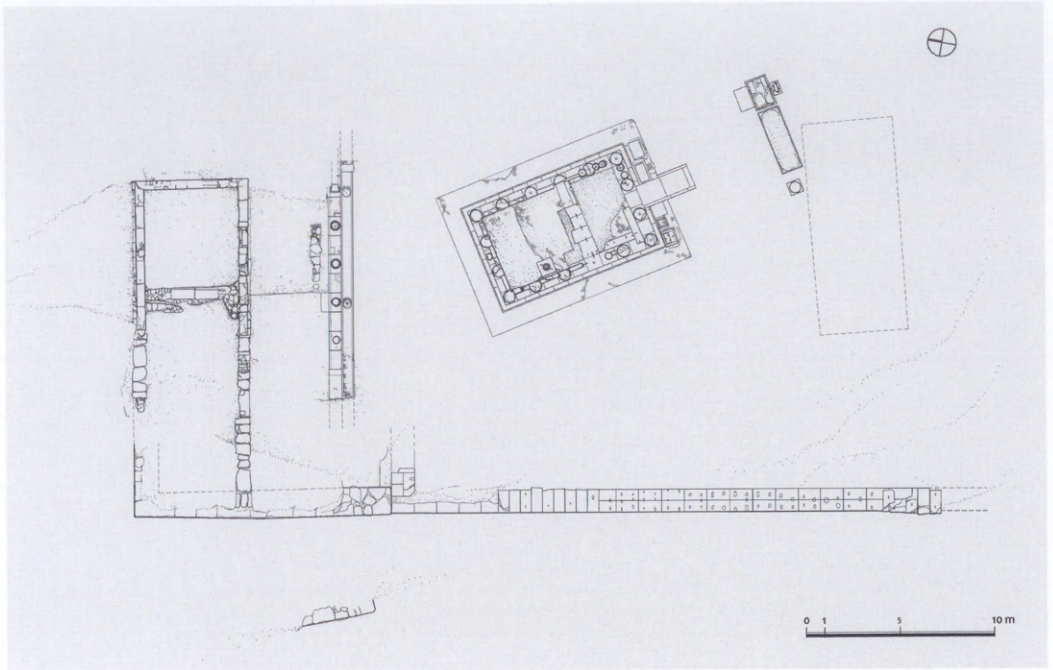
9 Ίκλαινα Μεσσηνίας. Ἡ νότια πρόσοψη τοῦ κυκλωπέιου ἀνδῆρου ἀπὸ Ν.

πολὺ γνωστὸ στοὺς κύκλους τῶν εἰδικῶν, μᾶς προΐδεάζει γιὰ τὰ θέματα καὶ τὴν τέχνη τῶν τοιχογραφιῶν ποὺ θὰ μᾶς προσφέρει ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Ίκλαινας.

Δύο τομῆς ποὺ ἔγιναν κατὰ μῆκος τῶν τοίχων τοῦ κυκλωπέιου ἀνδῆρου (εἰκ. 9) εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα τὴ συλλογὴ νέων στοιχείων ὡς πρὸς τὴν ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ ἀνδῆρου, τοιχοδομία, ὕψος, τρόπο θεμελίωσης καὶ κατασκευῆς ὡς καὶ ἐμφάνισης κατὰ τὰ χρόνια τῆς χρήσης του.

Στὴν ἀρχαία Θουρία ἡ ἔρευνα τῆς ἐπιτίμου Διευθυντρίας Ἀρχαιοτήτων κυρίας Εἰνῆς Ἀραπογιάννη συνεχίστηκε στὸν χώρο τοῦ πρὸ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ βωμοῦ (εἰκ. 10-11). Δυτικὰ

5. ΘΟΥΡΙΑ

10 Θουρία. Τοπογραφικὸ τῆς ἀνασκαφῆς.

11 Θουρία. Ἀποψη τῶν βωμῶν ἀπὸ Ν.

τοῦ μεγάλου ἐπιμήκους βωμοῦ βρέθηκε σχεδὸν σὲ ἐπαφή καὶ ἄλλος βωμός, ὀρθογώνιος ἐπίσης, κτιστὸς ἀπὸ μεγάλους λίθους πὺ καλυπτόταν μὲ κονίαμα μὲ ἐγχρωμο διάκοσμο. Γύρω ἀπὸ τὸν νέο βωμὸ βρέθηκαν καμένα χῶματα, κάρβουνα καὶ καμένα ὄστρα ζῶων, μεγάλη ποσότητα κεραμεικῆς σὲ θραύσματα, κυρίως ἀμφορέων καὶ λίγα μικρὰ εὐρήματα. Σὲ ὄστρακο ἀγγείου σώζεται ἐγχάρακτη ἡ ἀρχὴ τοῦ ὀνόματος τοῦ Ἀσκληπιοῦ (εἰκ. 12).

Κοντὰ στὸν νέο βωμὸ βρέθηκε στήλη μὲ ἐπιγραφή 49 στίχων ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἱερὸ νόμο, δηλαδὴ περιέχει τὸν κανονισμό λειτουργίας τοῦ ἱεροῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τῶν προσφορῶν καὶ θυσιῶν πὺ γίνονταν κατὰ τὴ λατρεία του. Ἡ ὑπαρξὴ περισοτέρων βωμῶν ὑπονοεῖ καὶ τὴ λατρεία καὶ ἄλλων θεοτήτων τὶς ὁποῖες ἀκόμη δὲν γνωρίζουμε (εἰκ. 13).

12 Θουρία. Ἐνεπίγραφο ὄστρακο.

13 Θουρία. Βωμὸς Γ καὶ ἐνεπίγραφη πλάκα.

6. ΜΕΣΣΗΝΗ
ἀγορά

Στὴν ἀρχαία Μεσσήνη ὑπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ καθηγητοῦ κ. Πέτρου Θέμελη συνεχίστηκε ἡ ἀνασκαφὴ τῆς βορείας στοᾶς τῆς ἀγορᾶς, γιὰ τὴν ὁποία ἔγινε λόγος καὶ πέρυσι (εἰκ. 14). Ἀποκαλύφθηκε πλήρως ἡ βόρεια στοὰ ἡ ὁποία ἔχει μῆκος 196 μέτρων. Ἐσωτερικὰ φέρει κατὰ μῆκος δύο κορινθιακὲς κιονοστοιχίες ἀπὸ 40 κίονες ἢ κάθε μία οἱ ὁποῖες χωρίζουν τὴ στοὰ σὲ τρία κλίτη. Ἡ πρόσοψη τῆς στοᾶς ἔφερε δωρικὴ κιονοστοιχία τῆς ὁποίας ὁ ἀριθμὸς τῶν κίωνων δὲν ἔχει ἀκόμη ὀριστεῖ. Ἀνάμεσα στοὺς ἐσωτερικοὺς κίονες τοῦ δυτικοῦ μέρους τῆς στοᾶς βρέθηκαν στὴ θέση τους πέντε βάθρα χαλκίνων ἀγαλμάτων. Στὸ ἐσωτερικὸ τῆς στοᾶς, στὸν πίσω τοῖχο της ὑπάρχουν ἑπτὰ ὀρθογώνιες κόγχες, ἐξέδρες, πού φέρουν στὴν πρόσοψή τους δύο ἰωνικοὺς ἀμφικίονες ἀνάμεσα σὲ παραστά-

14 Μεσσήνη. Ἀνατολικὸ τμήμα βορείας στοᾶς. Βάθρα ἀνδριάντων τῶν Φλαβίων.

δες. Τὸ κενὸ μεταξύ παραστάδων καὶ ἀμφικιόνων κλεινόταν μὲ λίθινα θωράκια (εἰκ. 14) μέχρις ὀρισμένου ὕψους ὥστε ἡ εἴσοδος στὶς κόγχες ἦταν ἐλεγχόμενη. Στὸ ἐσωτερικὸ τῶν κογχῶν ἦταν ἰδρυμένα βάθρα μὲ μαρμάρινα ἀγάλματα σημαντικῶν προσώπων τῆς πόλεως τῆς Μεσσήνης. Ἐκατέρωθεν τῶν βάθρων ὑπῆρχαν λίθινα θρανία.

Κατὰ τὸν 1ο αἰ. μ.Χ. ἔγιναν μεγάλες ἀρχιτεκτονικὲς ἀλλαγές στὴ στοά, ἡ ὁποία εἶχε ὑποστῆ βλάβες ἀπὸ σεισμούς. Οἱ πρῶτοι ἀνδριάντες ποὺ εἶχαν στηθεῖ στὰ ἐσωτερικὰ μετακίονια τῆς στοᾶς καὶ στὶς κόγχες ἔδωσαν τὴ θέση τους σὲ ἄλλους. Στὴν πρώτη δυτικὴ κόγχη ἰδρύθηκε μαρμαρινὸ ἄγαλμα, πιθανῶς τοῦ Ρωμαίου ταμίου καὶ ἀντιστρατήγου Ποπλίου Κορνηλίου Σκιπίωνος (εἰκ. 15). Σὲ βάθρα ἀγαλμάτων τῶν

15 Μεσσήνη. Τὸ ἄγαλμα τοῦ Ρωμαίου ταμίου ἀνιδρυμένου δοκιμαστικὰ στὸ βάθρο τῆς κόγχης.

ἐλληνιστικῶν χρόνων ἀνάμεσα στὰ μετακιόνια τῆς δεύτερης ἐσωτερικῆς κιονοστοιχίας ἰδρύθηκαν ἀγάλματα τῶν αὐτοκρατόρων Τίτου, Βεσπασιανοῦ, Δομιτιανοῦ καὶ τῆς Δομιτίας Σεβαστῆς. Ἀκόμη βρέθηκαν ἀρκετὲς ἐπιγραφές κυρίως ἀναθηματικές.

Στὴ μεταγενέστερη χρήση τῆς στοᾶς ἀνήκει βαλανεῖο πού κατασκευάστηκε στὰ ὕστερα ρωμαϊκὰ χρόνια στὸ μέσον περίπου τοῦ οἰκοδομήματος. Γιὰ τὴν οἰκοδόμησή του χρησιμοποιοῦντο λίθοι καὶ μέλη τῆς στοᾶς. Ἀκόμη νεώτερη εἶναι μικρὴ ἐκκλησία τοῦ 13ου αἰώνα. Γύρω τῆς ἀποκαλύφθηκε νεκροταφεῖο μὲ κιβωτιόσχημους τάφους. Σὲ ἓναν ἀπὸ τοὺς τάφους βρέθηκε ὡς ὑλικὸ κατασκευῆς του παλαιότερη ἐπιτύμβια ἐπιγραφή (εἰκ. 16) μὲ τὸ ἐξῆς κείμενο:

Ἐνθάδε κοιμᾶται θεοῦ δοῦλος | Ἀγάθων, πάντων | φίλος,
 πασιφίλητος, φιλογύναικος καὶ φιλότελκνος. Ὡ σοφὲ χαῖρε |
 ζῆσας ἔτη ΜΕ.

16 Μεσσήνη. Ἐπιτύμβια μαρμάρινη πλάκα γιὰ τὸν νεκρὸ Ἀγάθωνα.

17 Μεσσήνη. Δίσκος στο κέντρο ψηφιδωτού δαπέδου με τὸ ὄνομα τοῦ ψηφοθέτη Παράμονου.

Στὸ μωσαϊκὸ γύρω ἀπὸ τὸ μονόπτερο κτίσμα ποὺ βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς βασιλικῆς τοῦ θεάτρου ἀποκαλύφθηκε καὶ νέα παράσταση ὄνου, ποὺ ἀκολουθεῖται ἀπὸ νέο ἄντρα, τὸν Ζώσιμο κατὰ ἐπιγραφή. Ἐνδέχεται νὰ ἀποτελεῖ παράσταση τῆς χαμένης κωμωδίας τοῦ Μενάνδρου *Μεσσηνία*. Ἄλλη ψηφιδωτὴ ἐπιγραφή (εἰκ. 17) βρέθηκε σὲ δάπεδο τῆς ρωμαϊκῆς ἔπαυλης τοῦ θεάτρου ποὺ ὀνομάζει τὸν ψηφοθέτη: Παράμονος | ἀναγνόστης | εἰποίησε.

Ἡ ἀνασκαφὴ στὸν Ἅγιο Βασίλειο στὸ Ξηροκάμπι Λακωνίας συνεχίστηκε ἀπὸ τὴν τέως Διευθύντρια Ἀρχαιοτήτων κυρία Ἄδμαντία Βασιλογάμβρου. Μία νέα ἠλεκτρικὴ χαρτογράφηση ἔδωσε ἐνδείξεις ὑπαρξῆς ἀγνώστων κτισμάτων γύρω ἀπὸ ἐλεύθερο χῶρο, τὴν κεντρικὴ αὐλὴ ὅπως ὀνομάστηκε. Ἡ ἔρευνα ἐπεκτάθηκε

7. ΑΓ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ
ΛΑΚΩΝΙΑΣ

στο Βόρειο Νεκροταφείο και διαπιστώθηκε ή πιθανή ύπαρξη τάφων.

Περιορισμένη ανασκαφή έγινε στο λεγόμενο Κτίριο Α (εικ. 18) όπου εξακριβώθηκε ότι τοίχος με ιδιότυπη κατασκευή,

18 Άγιος Βασίλειος Λακωνίας. Κάτοψη του Κτιρίου Α.

κατασκευασμένος από λίθους και ὠμές πλίνθες χρονολογεῖται στὴν ΥἚ ΙΙΑ1 περίοδο. Ἡ ἔρευνα ἐπεκτάθηκε στὴ χρονολόγηση καὶ ἄλλων κατασκευῶν καὶ τὸν προσδιορισμὸ τῆς με-
ταξὺ τους σχέσης, ὃ ὁποῖος γίνεται δυσχερῆς ἐξ αἰτίας τῶν
συνεχῶν καὶ ἐπαλλήλων οἰκοδομῶν στὸν ἴδιο χῶρο πού δὲν
ἀπέχουν χρονικῶς σημαντικῶς.

Στὸν χῶρο τῆς λεγόμενης Δυτικῆς στοᾶς (εἰκ. 19) βρέθη-
καν τέσσερις πίθοι κτισμένοι μεταξύ τους. Ἀκόμη ἐπάνω στο
δάπεδο τῆς στοᾶς βρέθηκαν τμήματα δαπέδου τοῦ ὀρόφου καὶ

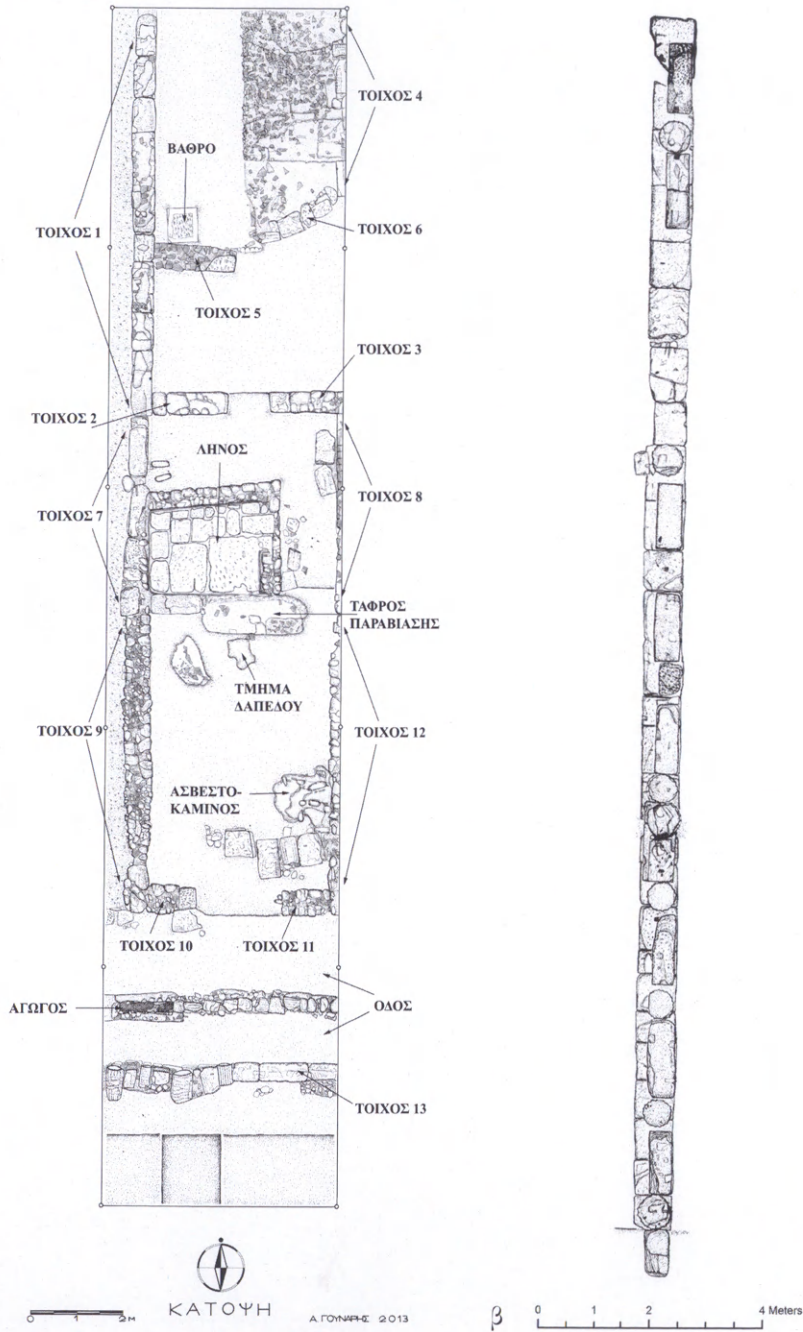
19 Ἅγιος Βασίλειος Λακωνίας. Ἀποψη τῆς Δυτικῆς στοᾶς ἀπὸ ἀέρος.

πλησίον, σέ περιορισμένο χώρο, βρέθηκαν 29 θραύσματα πηλίνων πινακίδων τῆς Γραμμικῆς Β γραφῆς.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφέα οἱ πινακίδες αὐτές «προέρχονται ἀπὸ τὸ ὑπερκείμενο μικτὸ βυζαντινὸ-μυκηναϊκὸ στρώμα» καὶ λίγα ἀπὸ τὰ θραύσματα αὐτὰ κολλοῦν μεταξύ τους. Ἐκτὸς τῆς ἀνασκαφῆς ἡ ἐρευνήτρια χρονολογεῖ τὴν καταστροφή τῆς Δυτικῆς στοᾶς στὰ τέλη τῆς ΥἼ ΠΙΑ2 ἢ στὶς ἀρχές τῆς ΥἼ ΠΙΒ1 περιόδου. Διάσπαρτα βρέθηκαν θραύσματα καὶ ἄλλων πινακίδων, σέ μεταγενεστέρων χρόνων στρώματα. Ἔτσι μαζί μὲ τὰ σφραγίσματα ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου προέρχονται 52 τεμάχια πινακίδων.

Ἐρευνα ἔγινε καὶ στὸν χώρο τῆς Νότιας Στοᾶς καὶ στὸ Βόρειο νεκροταφεῖο, ὅπου ἐρευνήθηκαν διαταραγμένες ταφές καὶ ἕξι τάφοι ἀπείραχτοι ἢ μὲ ἀνακομιδές. Οἱ γενικῶς φτωχοὶ αὐτοὶ τάφοι ἀπὸ τὰ λίγα κτερίσματά τους χρονολογοῦνται στὴν ΥἼ Ι-ΙΙ περίοδο.

8. ΣΙΚΥΩΝ Ἡ ἔρευνα καὶ ἀνασκαφὴ στὴν ἀρχαία Σικυώνα (εἰκ. 20) ἐπαναλήφθηκε τὸ 2013 ἀπὸ τὸν καθηγητὴ κ. Ἰωάννη Λῶλο. Πρῶτος ἐρεύνησε τὴ Σικυώνα ὁ Ἀπόστολος Ἀρβανιτόπουλος τὸ 1908, ἀκολούθησε ὁ Ἀλέξανδρος Φιλαδέλφεὺς τὸ 1926 καὶ κατόπιν ὁ Ἀναστάσιος Ὀρλάνδος σέ δύο περιόδους, 1932-1944 καὶ 1951-1954. Μετὰ τὸν Ὀρλάνδο ἔκανε ἀνασκαφὴ ἐκεῖ ἡ κυρία Κρυστάλλη Βότση κατὰ τὰ διαστήματα 1982-1984 καὶ 1987-1988.

20 Σικυών. α. Τμήμα ύστερορωμαϊκού οικισμού νοτίως τῆς στοᾶς. β. Στυλοβάτης κιονοστοιχίας πού πλαισίωνε δόδο.

Ἡ ἔρευνα ἔγινε ΝΑ τῆς νοτίου στοᾶς τῆς Σικυῶνος (εἰκ. 21) καὶ ἀπεκάλυψε τμῆμα οἰκισμοῦ τῶν ὑστέρων χρόνων τῆς ρωμαιοκρατίας, συγκρότημα κατασκευασμένο σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀπὸ ὑλικὸ παλαιότερων κτιρίων, μὲ ἄφθονες προσθήκες, ἐπισκευές ποὺ ἔγιναν σ' ἓνα ἀρκετὰ μακρὸ διάστημα. Στὸ συγκρότημα αὐτὸ ὑπῆρχαν καὶ βιοτεχνικὲς ἐγκαταστάσεις, ὅπως πατητήρι, ἐλαιοτριβεῖο καὶ σταῦλος καὶ στὴ νεώτερη περίοδο τοῦ συγκροτήματος κατασκευάστηκε ἓνα ἀσβεστοκάμινο.

Νέα ἔρευνα ἔγινε καὶ στὴ μακροτάτη στοὰ ποὺ εἶχε ἐρευνήσει καὶ δημοσιεύσει τὸ 1952 ὁ Ἀναστάσιος Ὁρλάνδος. Κατὰ τὸ 2013 ἐσκάφησαν μερικῶς τρία ἀπὸ τὰ καταστήματα τοῦ βάλτους τῆς στοᾶς καὶ βεβαιώθηκε πρῶτα ὅτι γιὰ τὴν κατασκευὴ τῆς στοᾶς εἶχε γίνῃ χρήση λίθων ἀπὸ παλαιότερα κτίρια καὶ ὅτι ἡ στοὰ ἰδρύθηκε κατὰ τὰ πρῶτα ἑλληνιστικὰ

21 Σικυών. Τμῆμα ὑστερορωμαϊκοῦ οἰκισμοῦ νοτίως τῆς στοᾶς.

χρόνια, όπως είχε ήδη διαγνώσει ο Όρλάνδος, αλλά ο νέος έρευνητής της στοάς δεν δέχεται ότι το κτίριο είναι το αναφερόμενο ότι κατασκευάστηκε με δαπάνες της Λάμιας, φίλης του Δημητρίου Πολιορκητή, όπως διηγείται ο Άθηναιος (XIII, 577c): την δέ Λάμιαν Πολέμων φησίν εν τῷ περι τῆς εν Σικυῶνι Ποικίλης Στοᾶς θυγατέρα μὲν εἶναι Κλεάνορος Ἀθηναίου, κατασκευάσαι δὲ Σικυωνίοις τὴν προκειμένην στοάν.

Ἄλλο συμπέρασμα τῆς νέας ἔρευνας εἶναι ὅτι ἡ στοὰ βρισκόταν σὲ χρήση, μέρος της τουλάχιστον, κατὰ τὰ μεταγενέστερα ρωμαϊκὰ χρόνια ἕως περίπου τὸν 7ο αἰῶνα.

Τρίτη ἔρευνα στὴ Σικυώνα ἔγινε ΝΑ τῆς στοᾶς (εἰκ. 21, 22). Ἐρευνήθηκε μακρὸς τοῖχος πὺν χαρακτηρίζεται ὡς στυλοβάτης, ὁ ὁποῖος εἶχε ἀποκαλυφθεῖ στὸ παρελθὸν χωρὶς νὰ δημοσιευθεῖ. Κατὰ τὸ συμπέρασμα τῆς μελέτης πρόκειται γιὰ

22 Σικυών. Στυλοβάτης κιονοστοιχίας πὺν πλαισίωνε ὁδὸ.

στυλοβάτη κιονοστοιχίας πού χρησίμευε ὡς μνημειῶδες πλαίσιο ὁδοῦ. Σέ μεταγενέστερα χρόνια τὰ μετακιονία της κλείστηκαν μὲ λιθοπλίνθους καὶ σπονδύλους κίωνων καὶ ἡ κιονοστοιχία μεταβλήθηκε σὲ φράγμα ἢ τοῖχο κάποιου κτιρίου.

9. ΘΗΒΑ Ἡ νέα ἔρευνα τῶν ἀρχαίων Θηβῶν πού ἄρχισε τὸ 2012 μὲ τὴ διεύθυνση τοῦ κ. Βασιλείου Ἀραβαντινοῦ, ἐπιτίμου Προϊσταμένου τῆς Ἐφορείας Θηβῶν, μὲ τὴ συνεργασία τῆς Θ' Ἐφορείας τῶν Ἀρχαιοτήτων, συνεχίστηκε κατὰ τὸ 2013 σὲ δύο τομεῖς: στὸν χῶρο τοῦ ἀνακτόρου καὶ στὸ κτίριο τὸ λεγόμενο «ὄπλοθήκη».

Στὸν πρῶτο τομέα, τοῦ ἀνακτόρου (εἰκ. 23), ἔγινε βαθύτατη τομὴ βάθους σχεδὸν 6 μέτρων καὶ βρέθηκε τὸ δάπεδο οἰκήματος τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων καλυμμένο μὲ ὑπολείμματα πυρκαγιᾶς πάχους 1 μέτρου. Στὸ στρῶμα αὐτὸ τῆς πυρκαγιᾶς, τῆς καταστροφῆς ὅπως λέγεται, βρέθηκε ἄφθονη κεραμεικὴ, ποικίλα ἀποθηκευτικὰ ἀγγεῖα, μαγειρικά, τριποδικὰ σκεύη, ἀλλὰ καὶ πολυτελέστερα καὶ λεπτότερα: κύπελλα, κύλικες, σκύφοι, ψευδόστομοι ἀμφορεῖς, ἀλάβαστρα, ὡς καὶ δύο κρατῆρες. Ἡ ποσότητα τῆς κεραμεικῆς καὶ τὸ εἶδος της φανερώνουν ὅτι ὁ χῶρος ἦταν ἀποθήκη ἢ μαγειρεῖο. Πιθανῶς ὁ χῶρος νὰ ἐξεπλήρωνε καὶ τίς δύο χρήσεις: ἦταν ἓνα μαγειρεῖο γιὰ πολλὰ πρόσωπα πού διέθετε ἀναλόγου ἀριθμοῦ μαγειρικά σκεύη καὶ σερβίτσια. Ἀνάμεσα στὰ εὐρήματα αὐτὰ συγκαταλέγεται καὶ θραῦσμα μικρογραφικῆς τοιχογραφίας πού εἰκονίζει κυνήγι ἐλαφιῶν (εἰκ. 24).

Στὴν ἴδια περιοχὴ τοῦ ἀνακτόρου σὲ τομὴ βάθους 1.80 μ. βρέθηκε μέρος κρηναίου οἰκοδομήματος (εἰκ. 25) μὲ τοίχους

Ο Δ Ο Σ Ε Π Α Μ Ε Ι Ν Ω Ν Δ Ο Υ

Ο Δ Ο Σ Α Ν Τ Ι Γ Ο Ν Η Σ

- ① «ΘΗΣΑΥΡΟΦΥΛΑΚΕΙΟ»
- ② «ΔΩΜΑΤΙΟ ΤΩΝ ΠΙΘΩΝ»
- ③ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ ΜΑΛΛΙΟΥ

0 10 15 20m

23 Θήβα. Ὁ ἀνασκαφικὸς τομέας τοῦ κεντρικοῦ ἀνακτορικοῦ συγκροτήματος. Γενικὴ κάτοψη.

24 Θήβα. Θραῦσμα μυκηναϊκῆς τοιχογραφίας μὲ παράσταση ἐλαφιῶν.

ύψους 0.60 και δάπεδο ψηφιδωτό του 4ου μ.Χ. αιώνας στο οποίο εικονίζονται θαλάσσια είδη, διάφορα ψάρια και θαλασσινά. Ἡ κρηναία κατασκευή φέρει και ἡμικυκλικές κόγχες στις οποίες εικονίζονται πουλιά, τὸ ἓνα μάλιστα πίνει νερό.

Στὴν «ὀπλοθήκη» (εἰκ. 26) τῆς ὁποίας ἡ πρώτη ἔρευνα εἶχε γίνει ἀπὸ τὸν Νικόλαο Πλάτωνα καὶ τὴν Ἑβη Τουλούπα ἔχουν βρεθεῖ σημαντικότερα ἀρχαῖα τῆς μυκηναϊκῆς Θήβας ὡς καὶ πινακίδες τῆς Γραμμικῆς Β γραφῆς.

Στὴ νέα ἔρευνα τοῦ 2013, σὲ τομὴ ἀρκετοῦ βάθους, βρέθηκαν μυκηναϊκοὶ τοῖχοι τῆς ἀνακτορικῆς καὶ μετανακτορικῆς περιόδου. Σὲ δύο στρώματα τῆς ἀνασκαφῆς βρέθηκαν πῆλινα ἀνθρωπόμορφα εἰδῶλια τύπου Φ καὶ Ψ ὡς καὶ ζώων καὶ λεπίδες ὀψιανοῦ. Ὁ ἀνασκαφεὺς θεωρεῖ τὸν χῶρο τῆς ἀνασκαφῆς ὡς ἐργαστήριο καὶ ἀποθήκη.

25 Θήβα. Ψηφιδωτὸ δάπεδο κρήνης.

Σε δεύτερη τομή βρέθηκαν και πάλι τὰ δύο στρώματα πού μνημονεύθηκαν, τοῖχοι καὶ ἄφθονη κεραμεικὴ. Στὸ κατώτερο στρώμα μάλιστα, τῆς καταστροφῆς, βρέθηκαν πολλὰ μηχαναῖα μὲ διάκοσμο ὄστρακα τὰ ὁποῖα ἀνήκουν, τὰ περισσότερα, στὴν ΥἼΕ ΙΙ - ΥἼΕ ΙΙΒ1 περίοδο. Ἀνάμεσα στὰ ἐνδιαφέροντα εὐρήματα περιλαμβάνονται καὶ διακοσμητικὰ ἀντικείμενα ἀπὸ ἔλεφαντοστοῦν, ὄψιανοί, πυριτόλιθοι καὶ θραύσματα κονιαμάτων.

26 Θήβα. Ὁ ἀνασκαφικὸς τομέας τῆς «ὀπλοθήκης». Γενικὴ κάτοψη.

10. ΘΕΡΜΟΣ

Στὸν Θέρμο ὁ καθηγητὴς κ. Ἰωάννης Παπαποστόλου, προκειμένου νὰ διευκρινήσῃ ζητήματα τῶν κλασικῶν μνημείων τοῦ μεγάλου αἰτωλικοῦ ἱεροῦ ἔκανε ἔρευνες, πού θὰ συνεχιστοῦν, σὲ ὀρισμένα μνημεῖα πού εἶχαν ἀποκαλυφθεῖ ἀπὸ τὸν Γεώργιο Σωτηριάδη κατὰ τὰ ἔτη 1898-1899.

Ἐρευνήθηκαν μεγάλο βαθμιδωτὸ βᾶθρο παρὰ τὴν ἀνατολική στοὰ καὶ ἡ ἐκ νέου ἀποκάλυψη δύο ναῶν, τοῦ λεγομένου ναοῦ τῆς Ἀρτέμιδος (εἰκ. 27) καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος Λυσείου (εἰκ. 28), τοὺς ὁποίους οἱ Ἀρχαῖοι εἶχαν οἰκοδομήσει στὴ θέση πού καταλάμβανε ὁ ὑστεροελλαδικὸς οἰκισμὸς. Κύριος σκοπὸς τῆς νέας ἀνασκαφῆς, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀποκάλυψη, συντήρηση

27 Θέρμος. Ὁ ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος.

28 Θέρμος. Ὁ ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος Λυσείου.

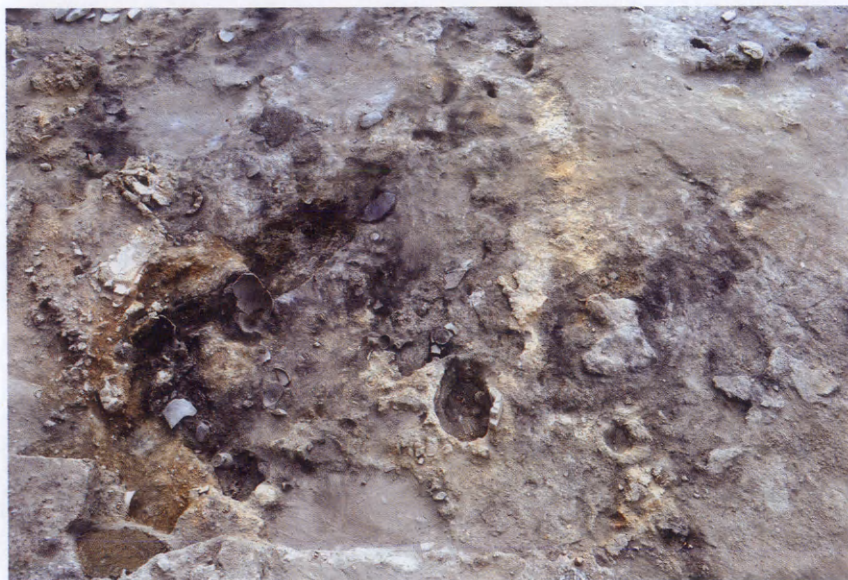
καὶ τὴν κατὰ τὸ δυνατόν ἀποκατάσταση τῶν μνημείων, εἶναι ἡ συλλογὴ στοιχείων ποὺ θὰ ἐπιτρέψουν τὴν ἀκριβῆ χρονολόγησι τῆς κατασκευῆς τους.

Στὸ Ντικιλί Τάς, στοὺς Φιλίππους, μὲ διευθυντὰς τὴν ἐπίτιμο Ἔφορο τῶν Ἀρχαιοτήτων κυρία Χάιδω Κουκούλη-Χρυσανθάκη καὶ τὸν Διευθυντὴ Ἐρευνῶν στὸ CNRS τῆς Γαλλίας κ. Pascal Darque συνεχίστηκε ἡ κοινὴ ἔρευνα τῆς Ἑταιρείας καὶ τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς Ἀθηνῶν.

11. ΝΤΙΚΙΛΙ ΤΑΣ

Ἡ ἔρευνα κατὰ τὸ 2013 ἐκτάθηκε σὲ δύο Τομεῖς: ἐκτὸς οἰκισμοῦ ὅπου μὲ σειρά γεωτρήσεων καὶ τὴ λήψη τῶν λεγόμενων καρότων προκύπτει κατ' ἀρχὰς ὅτι κατὰ τὶς πρῶτες περιόδους τῆς Ὀλοκαίνου Ἐποχῆς δημιουργήθηκε στοὺς πρόποδες τοῦ λόφου τοῦ οἰκισμοῦ τοῦ Ντικιλὶ Τὰς ἔλος καὶ ἄνοδος τῆς στάθμης τοῦ νεροῦ, πὺ οἱ ἀνασκαφεῖς συσχετίζουν μὲ κλιματική ἀλλαγὴ τὴν ὁποία τοποθετοῦν στὸ 6200 π.Χ.

Στὴν οἰκία 1 (εἰκ. 29) ἔγινε ἡ κύρια ἔρευνα. Χωρὶς νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ ὀριστοῦν τὰ ὄρια τῆς ἀποκαλύφθηκε μεγάλο τμῆμα τοῦ δαπέδου καὶ ἐπάνω στὸ δάπεδο αὐτὸ βρέθηκε πλῆθος εὐρημάτων. Ἀπὸ τὰ παλαιοβοτανικὰ κατάλοιπα μνημονεύεται ἀγγεῖο γεμάτο μὲ κουκούτσια σταφυλιῶν. Τὰ λοιπὰ εὐρήματα ἦσαν πολλὰ, πλέον τῶν 300, χάνδρες (εἰκ. 31), φυλαχτά, ἀστράγαλοι, κυνόδοντες χοίρων καὶ κυρίως ἀγγεῖα, πινάκια (εἰκ. 30), φιάλες, κύπελλα. Ἐνα μεγάλο ἀκέραιο ἀγγεῖο φέρει

29 Ντικιλὶ Τὰς. Οἰκία 1, βόρειο τμῆμα.

ζωγραφικό διάκοσμο εξαιρετης τεχνικῆς καὶ τέχνης (εἰκ. 32).
 Ὅρισμένα ἀγγεῖα θεωροῦνται ἀπὸ τοὺς ἀνασκαφεῖς ὅτι πιθανῶς

30 Ντικιλί Τάς. Οἰκία 1. Πινάκια πάνω στὸ δάπεδο.

31 Ντικιλί Τάς. Χάνδρες ἀπὸ λίθο.

32 Ντικιλί Τάς. Κλειστὸ ἀγγεῖο μὲ διάκοσμησι μαῦρο σὲ ἐρυθρό.

ἦσαν ἐπαγγελματικά σκεύη ἀγγειογράφου γιατί περιεῖχαν χρωστικές οὐσίες, γραφίτη καὶ ὄχρα. Δέν λείπουν καὶ τὰ ἐργαλεῖα ἀπὸ ὅστὸ τὰ ὁποῖα φέρουν ὑπολείμματα χρωστικῶν οὐσιῶν.

Ἡ οἰκία 1 χαρακτηρίζεται ὡς ἀποθήκη ἐξ αἰτίας τῆς εὐρεσης ποσοτήτων δημητριακῶν καὶ καρπῶν. Ταυτόχρονα ἡ οἰκία χρησίμευε καὶ ὡς ἐργαστήριον, ὅπως συμπεραίνεται ἀπὸ τοὺς κυνόδοντες τῶν χοίρων ποὺ ἐπεξεργασμένοι χρησίμευαν ὡς φυλακτὰ καὶ ἀπὸ τὰ ἐργαλεῖα καὶ τὰ ἀγγεῖα μὲ τὰ λείψανα χρωστικῶν οὐσιῶν.

12. ΣΤΡΟΦΙΛΑΣ ΑΝΔΡΟΥ

Ἡ ἀνασκαφὴ στὸν Στρόφιλα Ἄνδρου ὑπὸ τῆ διεύθυνση τῆς κυρίας Χριστίνας Τελεβάντου συνεχίστηκε ἐξωτερικῶς τοῦ τείχους ὡς συνέχεια τοῦ προηγουμένου ἔτους, σὲ χῶρον ἐπίπεδο ὅπου ὑπάρχει κτιστὴ μὲ πηλὸ κατασκευὴ τῆς ὁποίας ἡ μία πλευρὰ εἶναι ἡμικυκλική. Στὸ κέντρο ὑπάρχει τοποθετημένος μεγάλος ἀκατέργαστος λίθος (εἰκ. 33). Σὲ τμῆμα βράχου τῆς κατασκευῆς σώζεται χαραγμένος μαϊάνδρος. Γύρω ἀπὸ τὴν κατασκευή, πάνω στοὺς βράχους ὑπάρχουν πολλὲς βραχογραφίες, ὀρισμένες γνωστὲς ἀπὸ παλαιότερη ἔρευνα καὶ νέες, ὅπως πλοῖου στὸ ὁποῖο δυσδιάκριτο σχῆμα ἴσως εἰκονίζει τὸν πηδαλιούχο (εἰκ. 34). Κοντὰ στὴν παράσταση αὐτὴ διακρίνονται ποικίλα ἄλλα σχήματα, δακτυλιόσχημα, πλοῖα, σπείρα καὶ μαϊάνδρος.

Τὰ ἄλλα εὐρήματα ἦσαν οἰκιακὴ κεραμεικὴ (εἰκ. 35), ἐργαλεῖα ἀπὸ ὄψιανό, χάλκινη περόνη καὶ μικρὰ κοσμήματα ἀπὸ ὅστό.

33 Στρόφιλας Άνδρου. Ο μεγάλος άργός λίθος (βαίτυλος).

34 Στρόφιλας Άνδρου. Βραχογραφία πλοίου.

35 Στρόφιλας Άνδρου. Ίδιόμορφο πήλινο σκεύος.

13. ΑΓ. ΑΝΔΡΕΑΣ
ΣΙΦΝΟΥ

Μιας παλαιότατης ανασκαφής, τής ακρόπολης του Ἁγίου Ἀνδρέου στὴ Σίφνο, ἐπαναλήφθηκε γιὰ τρίτη φορὰ ἡ ἔρευνα ἀπὸ τὴν Ἑταιρεία διὰ τῆς κυρίας Χριστίνας Τελεβάντου (εἰκ. 36). Πρῶτος εἶχε ἐρευνήσει τὴν ἀκρόπολη αὐτὴ ὁ Χρῆστος Τσουντας τὸ 1898, τὸν διαδέχτηκε ἡ Βαρβάρα Φιλιππάκη κατὰ τὰ ἔτη 1975-1980, ἀνατέθηκε ἀπὸ τὴν Ἑταιρεία στὴν

36 Ἁγ. Ἀνδρέας Σίφνου. Τοπογραφικὸ διάγραμμα τῆς ἀκρόπολης. (Τοπογράφος: Θ. Χατζηθεοδώρου.)

37 Άγ. Ανδρέας Σίφνου. Αεροφωτογραφία τῆς ΒΔ περιοχῆς τῆς ἀκρόπολης.

38 Ἀκρόπολη Ἀγ. Ἀνδρέα Σίφνου. Αεροφωτογραφία τοῦ νότιου τμήματος τοῦ Ἱεροῦ (λήψη Ν. Ξενικάκης).

κυρία Τελεβάντου ή μελέτη και δημοσίευση τῶν ὄσων εἶχαν βρεθεῖ και τώρα ἐπαναλαμβάνεται ή ἔρευνα ἀπό τήν ἴδια μέ σκοπό τή διευκρίνιση ὀρισμένων ζητημάτων.

Ἡ νέα ἔρευνα ἔγινε στή λεγόμενη μυκηναϊκή οἰκία Η (εἰκ. 37) και σέ ἱερὸ τῆς ἀκροπόλεως. Ἡ οἰκία Η εἶχε σκαφεῖ ἀπό τήν Βαρβάρα Φιλιππάκη και μέ τή νέα ἔρευνα ἐξακριβώθηκε ή οἰκοδομική ἱστορία του, οἱ ἐπισκευές και ἀνακατασκευές, τουλάχιστον δύο κατὰ τή μυκηναϊκή περίοδο ἔως τοὺς ἱστορικούς χρόνους πού συνεχίστηκε ή χρήση της.

Τὸ Ἴερὸ τῆς ἀκροπόλεως θεωρεῖται ὅτι ἰδρύθηκε κατὰ τοὺς ὑστερογεωμετρικούς χρόνους, τὸ κτίσμα του ὅμως ἦ μέρος του, ἀνάγεται στὰ μυκηναϊκά χρόνια και ὅτι τὸ ἰδιότυπο σχέδιό του ὀφείλεται σέ διασκευές κτισμάτων πού προϋπήρχαν (εἰκ. 38).

14. ΒΑΘΥ ΑΣΤΥΠΑΛΛΙΑΣ

Στὸ Βαθὺ Ἀστυπαλαίας ὁ καθηγητῆς κ. Ἀνδρέας Βλαχόπουλος ἀπεκάλυψε, κατὰ τήν ἐπιφανειακή μελέτη τοῦ χώρου, βρεφική ταφή μέσα σέ μεγάλο ἀγγεῖο τῆς Τελικῆς Νεολιθικῆς - Χαλκολιθικῆς ἐποχῆς, δηλαδή τῆς 4ης χιλιετίας π.Χ. Ὑπενθυμίζεται ὅτι και τὸ 2012 εἶχε βρεθεῖ κοντὰ θαμμένο στήν ἄμμο εὐρύστομο ἀγγεῖο στὸ ὁποῖο ὑπῆρχαν παιδικὰ ὀστά (εἰκ. 39). Ὁ ἐρευνητῆς τοῦ χώρου ὑποθέτει τήν ὑπαρξή ἐκεῖ νεκροταφείου βρεφῶν σέ ἀγγεῖα, κάτι διαδεδομένο στὰ νησιά τοῦ Αἰγαίου και στή Μικρὰ Ἀσία.

Και κατὰ τὸ 2013 βρέθηκαν νέες βραχογραφίες πού εἰκονίζουν σπεῖρες (εἰκ. 40), ρόδακες, τριγωνικά ἐγχειρίδια και διαπιστώθηκε ή ὑπαρξή λειψάνων κτιρίων και ἀγροτικῶν ἀναλημμάτων, ἐνὸς ἡμιυπόγειου, ὅπως χαρακτηρίζεται, θαλαμωτοῦ

39 Βαθὺ Ἀστυπάλαιας. Ὁ πρωτοκυκλαδικὸς II-III (2200 π.Χ.) κρατηρῖσκος τοῦ ἐγγυτρισμοῦ.

40 Βαθὺ Ἀστυπάλαιας. Στικτὴ σπείρα στὸ ἀνατολικότερο πέρασ τοῦ πλακόστρωτου τῆς ἀτραποῦ τῆς «πύλης τῶν πλοίων».

41 Βαθὺ Ἀστυπάλαιας. Ἐπιγραφή σὲ βράχο τῆς Νότιας ἀκτῆς.

42 Βαθὺ Ἀστυπάλαιας. Ἡ ἐπιγραφή τῶν Νικασίτιμου καὶ Τιμίονος.

τάφου τῆς 4ης-3ης χιλιετίας π.Χ., ἐνὸς δρόμου ἀνωφεροῦς με βαθμίδες πού τῖς ἀποτελοῦν μεγάλα πλατύσκαλα.

Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ εὔρεση χαραγμένων σέ βράχους δύο ἐπιγραφῶν, ἡ μία τοῦ τέλους τοῦ 5ου-ἀρχῶν 4ου αἰ. π.Χ. καί ἡ δεύτερη τῶν πρώτων χρόνων τοῦ 6ου π.Χ. αἰ., πού χαρακτηρίζονται ὡς ἐρωτικές (εἰκ. 41). Ἡ νεώτερη, μονολεκτική μνημονεύει κάποιον Δίωνα καί ἡ δεύτερη, δίστιχη, φέρει δύο ὀνόματα ἀνδρῶν πού τὰ συνδέει ρῆμα περιγραφικό τῶν σχέσεών τους (εἰκ. 42).

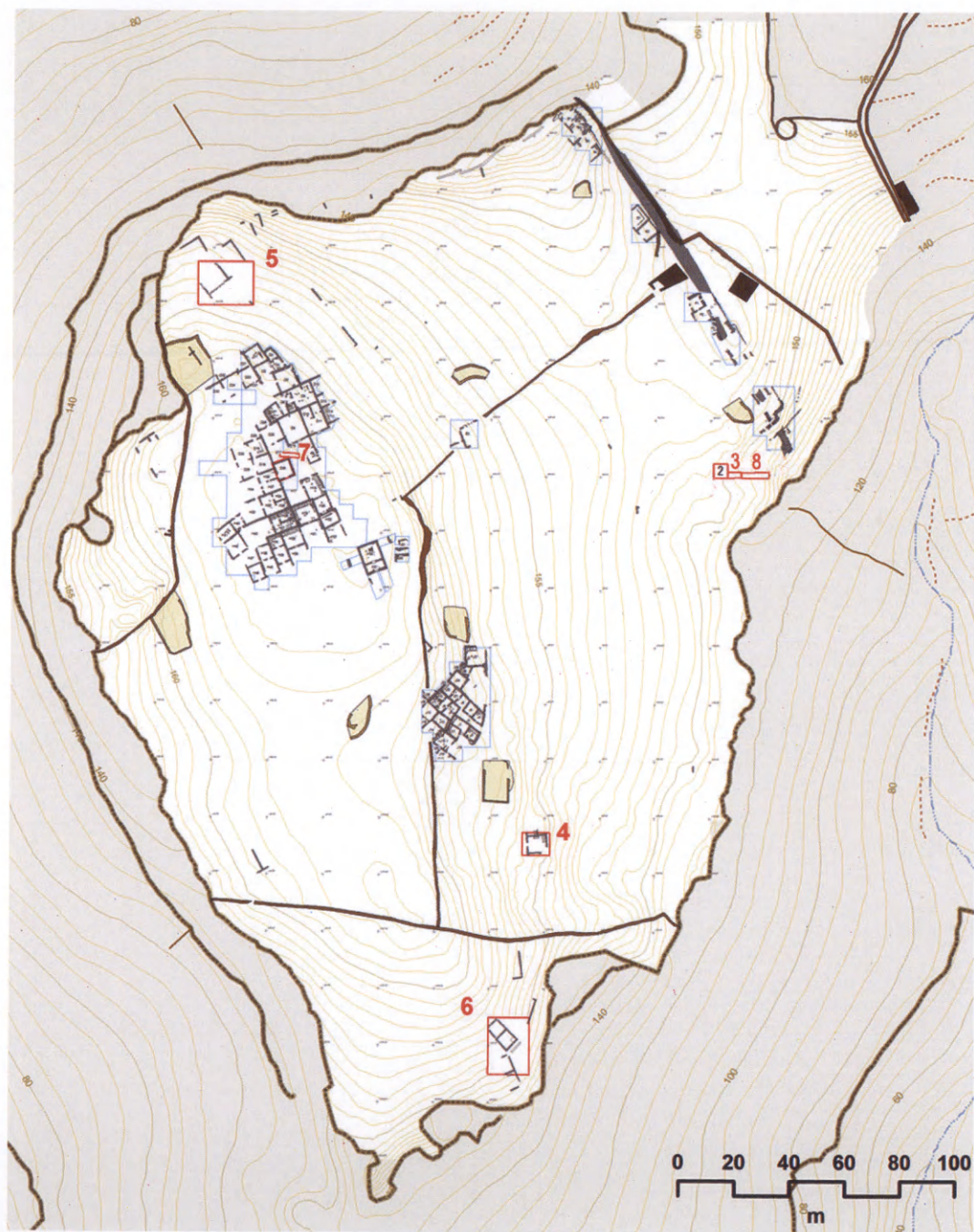
Προκαταρκτική ἔρευνα σπηλαίου με τὴν ὀνομασία χάσμα, γνωστοῦ στοὺς κατοίκους τῆς Ἀστυπαλαίας, διότι τὸ χρησιμοποιοῦσαν κατὰ τὸν δεύτερο μεγάλο πόλεμο ὡς καταφύγιο, ἔδειξε ὅτι τὸ σπήλαιο χρησίμευε ὡς δεξαμενὴ τῶν νερῶν τῆς βροχῆς χρησίμου γιὰ τοὺς περιοίικους, γιὰτὶ βρέθηκαν στὴ σπηλιά θραύσματα ἀγγείων νεροῦ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων.

Γενικὸ συμπέρασμα ἀπὸ τὴν ἕως τώρα ἐπιφανειακὴ ἔρευνα εἶναι ὅτι στὸ Βαθὺ Ἀστυπαλαίας ὑπῆρχε σχεδὸν ἀδιάκοπη παρουσία καί δραστηριότητα τῶν κατοίκων τοῦ νησιοῦ ἀπὸ τὰ ἀπώτερα προϊστορικὰ χρόνια ἕως τῖς μέρες μας.

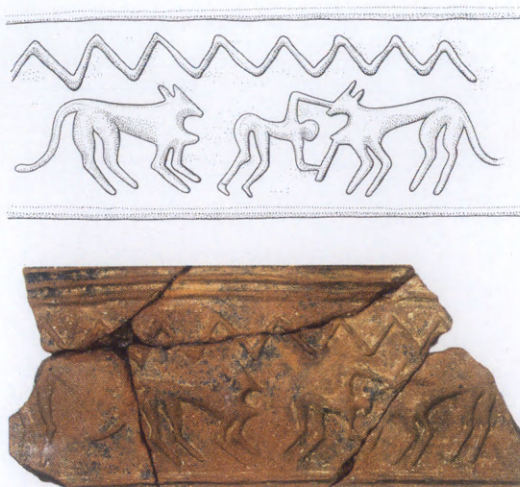
Ἡ ἀνασκαφὴ χρηματοδοτήθηκε ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων καί ἀπὸ τὴ Γενικὴ Γραμματεία Αἰγαιίου.

15. ΖΑΓΟΡΑ ΑΝΔΡΟΥ

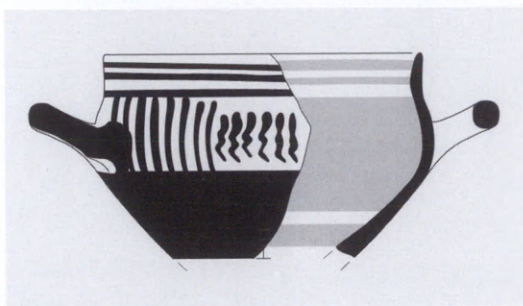
Στὴ Ζαγορὰ Ἄνδρου ὅπου ἡ Ἑταιρεία ἔκανε ἀνασκαφὲς τὸ 1960 με τὸν Νικόλαο Ζαφειρόπουλο καί τὴν περίοδο 1967-1974 με τὸν Ἀλέξανδρο Καμπίτογλου, ἐπανελήφθησαν οἱ ἔρευνες ἀπὸ τὸ Αὐστραλιανὸ Ἀρχαιολογικὸ Ἰνστιτοῦτο με τὴ συγκατάθεση καί τὴν ψιλὴ, γιὰ λόγους παράδοσης, συνεργασία

43 Ζαγορά Άνδρου. Τοπογραφικό σχέδιο με τις θέσεις τῶν ἀνασκαφικῶν τομῶν.

44 Ζαγορά Ἄνδρου. Λεπτομέρεια ἀπὸ τὸν πίθο μετὰ ἀνάγλυφη διακόσμηση.

45 Ζαγορά Ἄνδρου. ΥἼ Π σκύφος.

τῆς Ἑταιρείας πού διευθύνουν οἱ καθηγήτριες κυρίες Margaret Miller καὶ Lesley Beaumont τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Σίδνεϊ καὶ ὁ ὑποδιευθυντὴς τοῦ Αὐστραλιανοῦ Ἰνστιτούτου στὴν Ἀθήνα κ. Σταῦρος Πασπαλάς (εἰκ. 43).

Κατὰ τὸ 2013 ἔγιναν τομὲς σὲ κτίσματα καὶ σὲ ἐλεύθερους χώρους. Σημαντικὰ ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα πού ἀφοροῦν τὴν ὑποπρωτογεωμετρικὴ, τὴ μέση γεωμετρικὴ καὶ τὴν

Ύστερη γεωμετρική περίοδο που ἐπιβεβαιώνουν τὴν πυκνὴ κατοίκηση μέσα στὰ τείχη τοῦ οἰκισμοῦ καὶ κατὰ τὰ ὕστερα γεωμετρικὰ χρόνια. Ἐνδιαφέρον εὔρημα ὑπῆρξε στὸ ἐσωτερικὸ ἀνεσκαμμένου δωματίου ἐνὸς πίθου μὲ ἀνάγλυφη διακόσμηση σὲ ἑπτὰ ζῶνες πού εἰκονίζουν κυρίως ζῶα (εἰκ. 44).

Οἱ ἕξι τομῆς πού ἔγιναν ἔφεραν στὸ φῶς ἀξιόλογα εὐρήματα (εἰκ. 45) καὶ νέες γνώσεις γιὰ τὴ ζωὴ τῶν ἀρχαίων κατοίκων τῆς Ζαγοράς καὶ τὶς κοινωνικὲς καὶ οἰκονομικὲς συνθῆκες πού ἐπικρατοῦσαν ἐκεῖ κατὰ τὴν Πρώιμη Ἐποχὴ τοῦ Σιδήρου, πού συμπληρώνουν τὰ ὅσα γνωρίζαμε ἀπὸ τὶς παλαιότερες ἀνασκαφὲς τῆς Ἑταιρείας.

Στὴ Ζώμινθο τῆς Κρήτης συνεχίστηκε ἡ ἀνασκαφὴ στὸ Κεντρικὸ Κτίριο ὑπὸ τὴ διεύθυνση τῆς ἐπιτίμου Ἐφόρου κυρίας Ἐφης Σαπουναῖ Σακελλαράκη (εἰκ. 46).

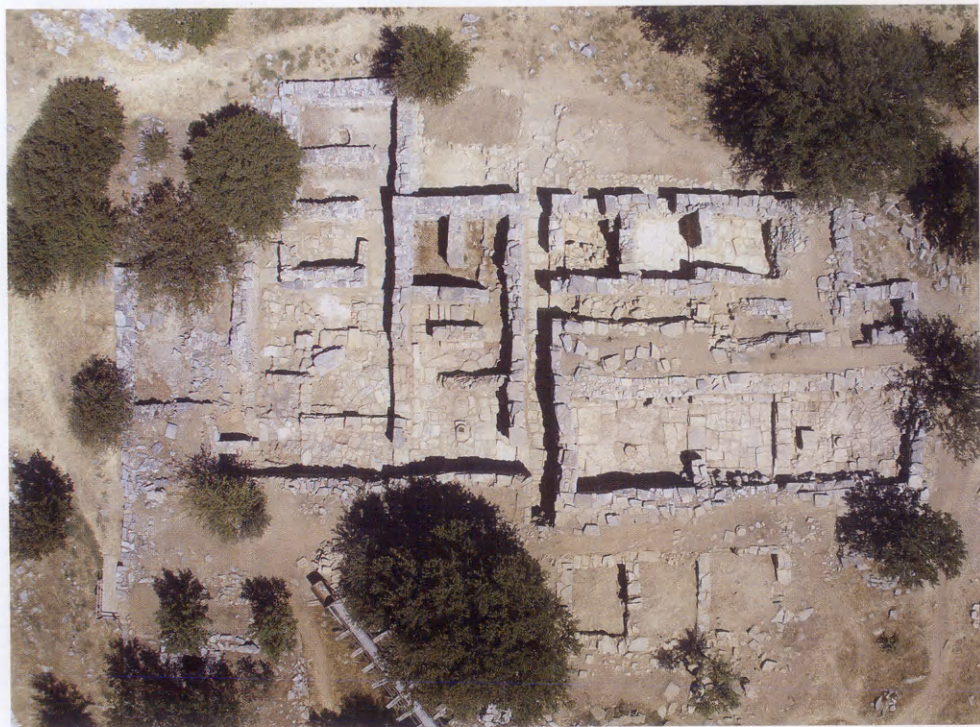
16. ΖΩΜΙΝΘΟΣ

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ 2013 ἀπεκάλυψε πλακόστρωτο τὸ ἔδαφος κατὰ μῆκος τῆς βόρειας ὀψης τοῦ κτιρίου μὲ τμήμα δύο πομπικῶν διαδρόμων πού ἀρχίζουν ἀπὸ τὴ βόρεια εἴσοδο τοῦ κτιρίου. Στὴ ΒΔ γωνία τοῦ ἐξωτερικοῦ αὐτοῦ χώρου βρέθηκαν ἑκατοντάδες ἀγγείων, ἓνα ἐγχειρίδιο καὶ τμήματα ὀρείας κρυστάλλου.

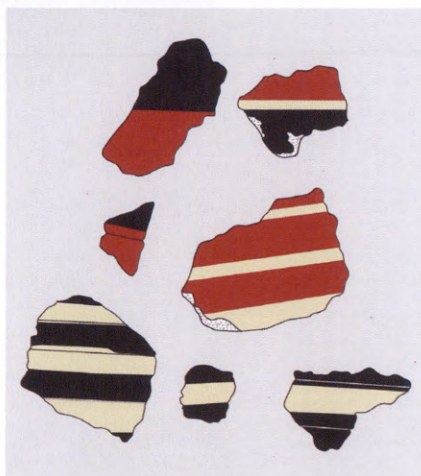
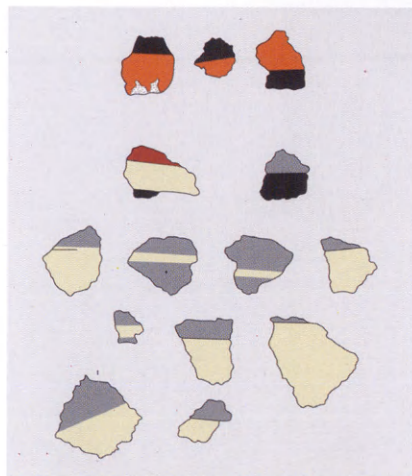
Στὸ δωμάτιο 7 βρέθηκαν πολλὰ τμήματα ἀπὸ τοιχογραφημένα κονιάματα τῶν τοίχων τοῦ ὀρόφου καὶ τοῦ ἰσογείου καθὼς καὶ τμήμα τράπεζας προσφορῶν ἀπὸ κονίαμα. Ἀλλὰ καὶ στὸ πλαϊνὸ δωμάτιο 8 βρέθηκαν τεμάχια τοιχογραφιῶν στὰ ὁποῖα εἰκονίζονται κλάδοι μυρτιᾶς καὶ πουλιά (εἰκ. 47). Πλούσια τοιχογραφημένος ἦταν καὶ ὁ ὄροφος τοῦ δωματίου 9

ὁ ὁποῖος, πιθανῶς, εἶχε λατρευτικὴ χρῆση. Στὸν ὄροφο ὀδηγοῦσε λίθινη σκάλα ἐνσωματωμένη σὲ ὀρθογώνια κατασκευή (εἰκ. 48). Ὁ μακρότατος βασικὸς διάδρομος 10 ἀνασκάφηκε κατὰ τὸ μεγαλύτερο μέρος του καὶ ἀπεδείχθη πλακόστρωτος, ὅπως ἐπίσης ἀνασκάφηκε καὶ ὁ διάδρομος 21 καὶ ὁ συνεχόμενος χώρος 6.

Ἐρευνήθηκαν τὰ δωμάτια 41-43 ὅπου βρέθηκαν πολλὰ θραύσματα κονιαμάτων καὶ ὠραῖο ἀλάβαστρο. Στοὺς συνεχόμενους χώρους 26 καὶ 53 βρέθηκαν ἐπάνω σὲ λίθινα θρανία κέρατα αἰγάγου καὶ ἐλαφιῶ. Στὸν χώρο 26 ἀκόμη ἀποκαλύφθηκε τὸ πλακόστρωτο δάπεδό του καὶ στὸ κέντρο του λίθινη βάση ξύλινου κίονα καὶ λείψανα τοῦ κίονα (εἰκ. 49),

46 Ζώμινθος. Ἀεροφωτογραφία τοῦ Κεντρικοῦ Κτιρίου.

47 Ζώμινθος. Τεμάκια τοιχογραφιών από τὸ δωμάτιο 8.

48 Ζώμινθος. Δωμάτιο 9. Ὁρθογώνια κατασκευή καὶ λίθινη σκάλα.

ἐνῶ στὸν χῶρο 53 βρέθηκε χάλκινο πύραυνο (εἰκ. 50α) καὶ κοντὰ του δύο διπλοὶ πελέκεις (εἰκ. 50β) καὶ ἄλλα ἀφιερῶματα. Σὲ μία γωνία τοῦ ἴδιου χώρου 53 ὑπάρχει χῶρος θυσιῶν ὅπου βρέθηκαν τριπτῆρες, δόντια ἀγριοχοίρου, θυμιατήρια

49 Ζώμινθος. Χῶρος 26. Λίθινη βάση ξύλινου κίονα.

50 Ζώμινθος. Χῶρος 53. α. Χάλκινο πύραυνο καὶ β. χάλκινος διπλὸς πέλεκυς.

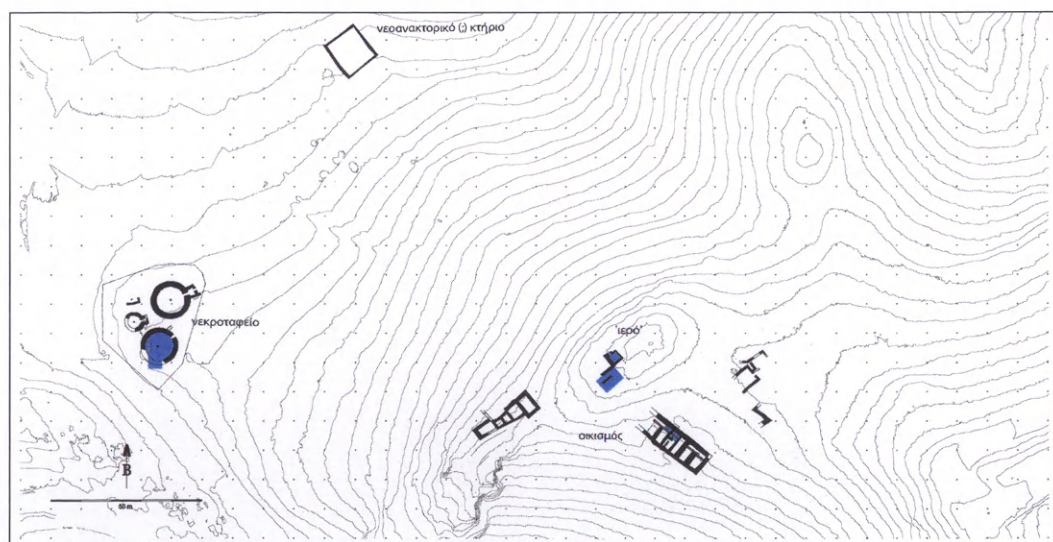
51 Ζώμινθος. Χῶρος 53. Βωμίσκος.

καὶ λίθινη τράπεζα. Στὸν πλούσιο σὲ εὐρήματα αὐτὸν χῶρο βρέθηκε ἀκόμη λίθινο ἀντικείμενο ποὺ χαρακτηρίζεται ὡς βωμίσκος καὶ φέρει χαραγμένα σημεῖα τῆς Γραμμικῆς Α γραφῆς (εἰκ. 51).

Ἡ ἀνασκαφὴ στὴν Κουμάσα Κρήτης ποὺ ἄρχισε τὸ 2012 συνεχίστηκε καὶ κατὰ τὸ 2013 μὲ τὴ διεύθυνση τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Χαϊδελβέργης κ. Διαμαντῆ Παναγιωτόπουλου καὶ τὴ συνεργασία τῆς ΚΓ' Ἐφορείας τῶν Ἀρχαιοτήτων σὲ τρεῖς τομεῖς: στὸν οἰκισμό, τὸ νεκροταφεῖο καὶ τὸ λεγόμενο ἱερό (εἰκ. 52).

17. ΚΟΥΜΑΣΑ

Στὸν οἰκισμό ἐρευνήθηκαν δύο χῶροι τοῦ μεγάλου κτιρίου καὶ διαπιστώθηκαν ἕξι τουλάχιστον στρώματα τὰ ὁποῖα χρονολογῶνται στὴν Παλαιοανακτορικὴ καὶ τὴ Νεοανακτορικὴ

52 Κουμάσα. Τοπογραφικὸ σχέδιο.

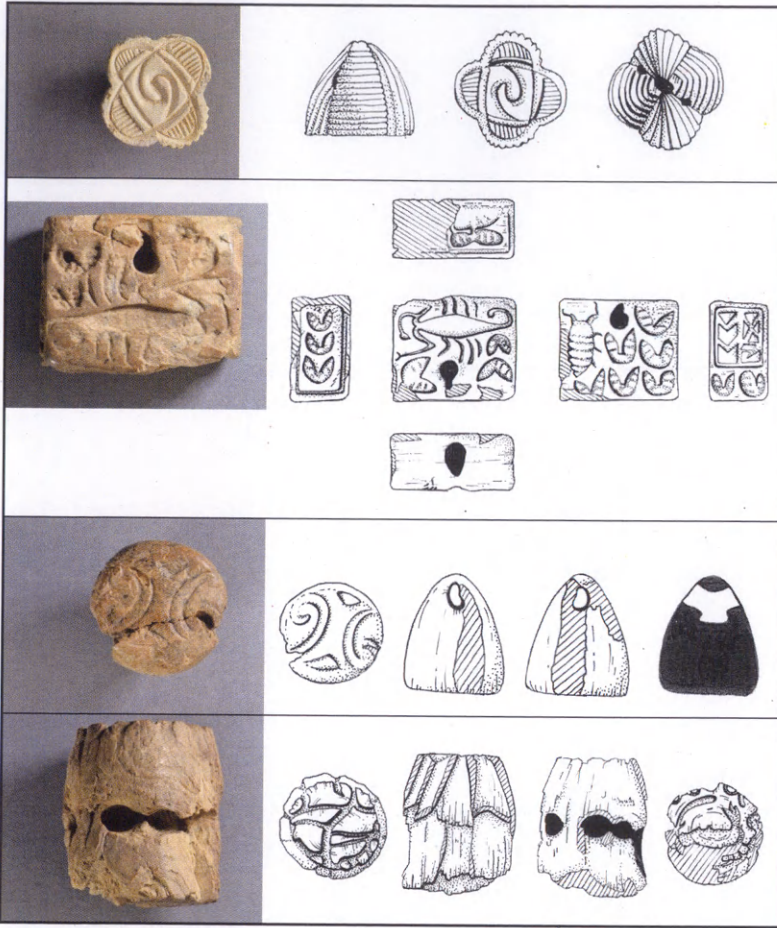
περίοδο. Ο ανασκαφεύς συμπεραίνει ότι το μεγάλο κτίριο κατασκευάστηκε στην παλαιονακτορική περίοδο πάνω σε λείψανα παλαιότερων κτισμάτων και η χρήση του συνεχίστηκε μέχρι και της νεοανακτορικής περιόδου.

Στο νεκροταφείο η έρευνα περιορίστηκε στο έσωτερικό και το εξωτερικό του θολωτού τάφου Β (είκ. 53) όπου σε σημείο εξωτερικώς που έχει καταστραφεί τμήμα του κυκλικού τοίχου του τάφου βρέθηκαν στην επίχωση πολλά θραύσματα αγγείων, όστά των νεκρών και πολλά μικροαντικείμενα μεταξύ των οποίων 14 σφραγίδες προανακτορικής και παλαιοανακτορικής περιόδου από στεατίτη, όφίτη, έλεφαντόδοντο (είκ. 54), τρία έλλιπη άνθρωπόμορφα ειδώλια, ένα ειδώλιο ζώου, 145 λίθινες ψήφοι, χρυσά και χάλκινα αντικείμενα, θραύσματα λιθίνων αγγείων και λεπίδες όψιανού. Τα εύρηματα αυτά προέρχονται από την επίχωση του έσωτερικού του τάφου ή όποια διαταράχτηκε από τυμβωρύχους.

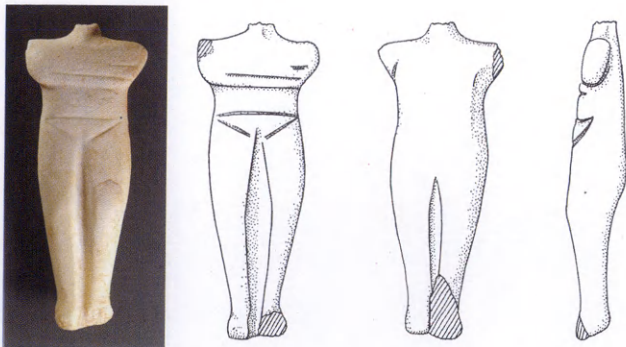
Στο έσωτερικό του τάφου έρευνήθηκε άδιατάρακτη επίχωση με πολλά όστά τά όποια καλύπτονταν είτε από στάχτη,

53 Κουμάσα. Θολωτός τάφος Β από ΝΔ.

54 Κουμάσα. Σφραγίδες από τὸ ἐξωτερικὸ τοῦ θολωτοῦ τάφου Β.

55 Κουμάσα. Μαρμάρινο εἰδῶλιο κυκλαδικοῦ τύπου ἀπὸ τὸν θολωτὸ τάφο Β.

56 Κουμάσα. Χώρος 1 του «ιερού» από ΒΑ.

είτε ἔφεραν ἔντονα ἴχνη πυρᾶς. Τὰ ὅστ᾽ ἀνήκουν σὲ παλαιότερες ταφές ἀπὸ τίς ὁποῖες εἶχαν ἀφαιρεθεῖ ἀπὸ τοὺς Ἀρχαίους τὰ κτερίσματα. Τὰ ἐλάχιστα θραύσματα ἀγγείων πού εἶχαν μείνει χρονολογοῦνται στὴν ΠΜ ΙΙΑ περίοδο. Διέφυγε ὁμως τῆς προσοχῆς τῶν Ἀρχαίων μαρμάρينو εἰδώλιο κυκλαδικοῦ τύπου (εἰκ. 55), ψῆφοι, σφραγίδα, θραύσματα λιθίνων ἀγγείων καὶ ὄψιανοί.

Τὸ λεγόμενο ἱερὸ ἀποτελεῖ ἓνα συγκρότημα καὶ βρίσκεται στὸ ὑψηλότερο σημεῖο τοῦ οἰκισμοῦ. Ἡ ἀνασκαφὴ σὲ ἓνα τμήμα τοῦ ἱεροῦ ἔφερε στὸ φῶς τοίχους μὲ κονίαμα καὶ δάπεδο στρωμένο μὲ πλάκες συνδεδεμένες μὲ κονίαμα κόκκινου χρώματος (εἰκ. 56). Κάτω ἀπὸ τὸ δάπεδο αὐτὸ σὲ βάθος 20 ἑκατοστῶν ὑπάρχει παλαιότερο δάπεδο μὲ ἐπίσης χρωματιστὸ κονίαμα. Ἀπὸ τῆ νέα ἔρευνα τμήματος τοῦ ἱεροῦ προκύπτει ὅτι αὐτὸ ἔχει ὑποστειτοὺς τουλάχιστον τέσσερις ἐπισκευές καὶ μετασκευές.

Μελέτη

Στὴ Σκάλα Ὠρωποῦ συνεχίστηκε ἡ μελέτη τοῦ συνόλου τῶν ἀνασκαφῶν καὶ προετοιμάζεται ἡ δημοσίευσή τους ὑπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἀλεξάνδρου Μαζαράκη Αἰνιᾶνος.

ΩΡΩΠΟΣ

Στὸ Ἀκρωτήρι Θήρας ἔγινε ἀποκατάσταση τοιχογραφιῶν καὶ συντήρηση τῆς κεραμεικῆς τῶν ἀνασκαφῶν ὑπὸ τὴ διεύθυνση τοῦ καθηγητοῦ κ. Χρίστου Ντούμα.

ΑΚΡΩΤΗΡΙ
ΘΗΡΑΣ

Στὴ Χαλανδριανὴ Σύρου ἡ ἐπίτιμος Διευθύντρια Ἀρχαιοτήτων Κυκλάδων κυρία Μαρίζα Μαρθάρη δὲν ἐνήργησε ἀνασκαφὴ στὸν λόφο, στὸ Καστρί, ἐξ αἰτίας τῶν καιρικῶν συνθηκῶν καὶ μελέτησε στὸ Μουσεῖο Σύρου τὰ εὐρήματα τῆς ἀνασκαφῆς Bossert σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ εὐρήματα τῶν ἰδικῶν τῆς ἀνασκαφῶν. Ὅπως θὰ περίμενε κανεῖς, εὐρήματα καὶ τῶν δύο ἀνασκαφῶν συγκολλήθηκαν.

ΧΑΛΑΝΔΡΙΑΝΗ
ΣΥΡΟΥ

Μελετήθηκαν τὰ λίθινα ἐργαλεῖα καὶ σκευὴ τοῦ βορείου τμήματος τῆς ἀνασκαφῆς στὸ Καστρί ποὺ δὲν ἔχουν δημοσιευθεῖ. Κυκλικὰ πώματα ἀγγείων ἀπὸ σχιστόλιθο, ἔλλειψοειδῆς τριβεῖο (εἰκ. 57α-β), τριπτῆρες (εἰκ. 58), πελέκεις (εἰκ. 59).

57 Χαλανδριανή Σύρου. Ἐλλειψοειδῆς τριβεῖο.

58 Χαλανδριανή Σύρου.
Τριπτῆρες.

59 Χαλανδριανή Σύρου.
Πελέκεις.

60 Χαλανδριανή Σύρου.
Κρουστήρες.

61 Χαλανδριανή Σύρου. Πήλινες κυκλικῆς ἑστῆς.

Ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν οἱ σχήματος κολούρου κώνου ἀπὸ σκληρὸ λίθο κρουστήρες (εἰκ. 60) μὲ ἰδιότυπη λαβή καὶ πρωτότυπες ἀπὸ τεχνικὴ ἄποψη εἶναι οἱ πήλινες κυκλικὲς ἐστίες (εἰκ. 61), ἐπίπεδες ἢ λεκανοειδεῖς πού τοποθετοῦνταν μονίμως στὸ ἔδαφος.

Συνεχίστηκε ἡ καταγραφή καὶ συντήρηση εὐρημάτων Ζάκρου, ὑπὸ τῆ διεύθυνση τοῦ καθηγητοῦ κ. Ἐλευθερίου Πλάτωνος. Ἐγινε καταγραφή τῆς κεραμεικῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου 1967 ἀπὸ τὸ ἀνάκτορο καὶ τὸ «Κτίριο τοῦ ΒΔ Τομέως», καὶ τῆς περιόδου 1978 ἀπὸ τὸ λεγόμενον «Σπίτι τοῦ Πολυθύρου» ὡς καὶ συντήρηση τῶν εὐρημάτων ἀπὸ τὰ σπίτια «τῆς Ράμπας» καὶ «τοῦ Πολυθύρου», ἀνασκαφῶν 1976-1979.

Οἱ ομάδες πού προέρχονταν κυρίως ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ καὶ λιγότερο ἀπὸ τὴ Νότια Πτέρυγα τοῦ ἀνακτόρου χρονολογοῦνται κυρίως στὴν ἸΜ ΙΒ περίοδο, τὴν τελευταία περίοδο τῆς ἀνακτορικῆς ἐγκατάστασης καὶ εἶναι θραύσματα ἀγγείων καὶ σκευῶν οἰκιακῆς χρήσης: ἀγγεῖα πόσης, μαγειρικὰ σκευῆ, λεκανίδες, προχυτικὰ καὶ πιθοειδῆ.

ΖΑΚΡΟΣ

62 Ζάκρος. Κυλινδρικό κύπελλο.

63 Ζάκρος. Τμήματα κυλινδρικῆς πυξίδας.

Ἡ κεραμεικὴ ἀπὸ τὸ «Κτίριο τοῦ ΒΔ Τομέως» ἀνήκει στὴ ΜΜ ΙΙΒ - ὙΜ ΙΑ περίοδο, πού προηγήθηκε τῆς ἴδρυσης τοῦ ὙΜ ΙΒ ἀνακτόρου. Περιλαμβάνει σχεδὸν ἀκέραια, μικρὰ ἀγγεῖα καὶ πολλὰ θραύσματα ἀγγείων πόσης. Ὑπάρχουν ἀκόμη χύτρες, λεκανίδες, καρποδόχες, ἀγγεῖα μετάγγισης, πυξίδες, καδόσχημα καὶ πιθοειδῆ σκεύη. Ἰδιαίτερης μνείας ἄξιο εἶναι μόνωτο κυλινδρικό κύπελλο (εἰκ. 62) μὲ διακόσμηση σπείρας ἀπὸ τὴν ὁποία φύεται θύσανος καὶ τμήματα κυλινδρικῆς πυξίδας μὲ διακόσμηση ζωνῶν βλαστόσπειρας καὶ χελωνίου (εἰκ. 63).

Ἡ κεραμεικὴ ἀπὸ τὸ «Σπίτι τοῦ Πολυθύρου» ἀνήκει κυρίως στὸν ὙΜ ΙΒ ὀρίζοντα καταστροφῆς τῆς θέσης καὶ περιλαμβάνει ἀγγεῖα καὶ σκεύη οἰκιακῆς χρήσης. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ συγκέντρωση μεγάλου ἀριθμοῦ κωνικῶν κυπέλλων καὶ κυάθων σὲ δωμάτιο μὲ κεντρικὸ ὑποστήριγμα, κάτι πού ὀδήγησε ἀρχικὰ τὸν ἀνασκαφέα νὰ ὑποθέσει λατρευτικὴ χρῆση τοῦ χώρου. Ἡ ἀνεύρεση ὅμως ἀρκετῶν μαγειρικῶν καὶ προχυτικῶν σκευῶν (εἰκ. 64) στὸ στρῶμα καταστροφῆς τοῦ δωματίου, ἀπὸ τὸ ὁποῖο προέρχονται καὶ τὰ κύπελλα, κλονίζει τὴν ὑπόθεση αὐτή. Ἀξιωματικὸς εἶναι ἀδρὰ διαμορφωμένος, ἐπίχριστος, ἀμφίκοιλος βωμίσκος ἀπὸ πωρόλιθο καὶ σφαιρικὸ πεπιεσμένο ἰγδίο μὲ κωνικὴ κοιλότητα μὲ ἴχνη χρώματος.

64 Ζάκρος. Χύτρα καὶ γεφυρόστομο ἀγγεῖο.

Κατά τὸ 2013 ἀποκαταστάθηκαν δύο περίπου ἑκατοντάδες κοινῶν κωνικῶν κυπέλλων καὶ πάνω ἀπὸ πενήντα πήλινα ἀγγεῖα διαφόρων τύπων καὶ μεγεθῶν, τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ὁποῖα προέρχονται ἀπὸ τὸ «Σπίτι τοῦ Πολυθύρου». Ἀνάμεσά τους, ἀξιοσημείωτο εἶναι μικρὸ λουτηροειδὲς σκεῦος μὲ χαμηλὰ τοιχώματα καὶ δύο ὀριζόντιες κυλινδρικές λαβές. Ἀπὸ τὸ «Σπίτι τῆς Ράμπας» προέρχεται μεγάλη πρόχους-ὕδρῖα (εἰκ. 65) μὲ διακόσμηση πλατιῶν μελανέρυθρων ταινιῶν, ποὺ τέμνονται σὲ δύο ἀπὸ τὶς ὄψεις τοῦ ἀγγείου σχηματίζοντας V. Ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα εὐρήματα ξεχωρίζουν ὀλμοειδὲς ἀγγεῖο ἀπὸ ἀσβεστόλιθο, κυλινδρικός προχυτικός καδίσκος πολὺ καλῆς ἐπεξεργασίας, ἀπὸ μελανό, στικτό, ὀφίτη, καὶ τμῆμα τράπεζας προσφορῶν μὲ κονίαμα ποὺ σώζει διακόσμηση ἀποτελούμενη ἀπὸ τρεῖς ζῶνες, κυανοῦ, λευκοῦ καὶ ἐρυθροῦ χρώματος (εἰκ. 66). Ἐνδιαφέρουσα ὑπῆρξε ἀκόμα ἡ ἀναγνώριση, μετὰ ἀπὸ τὴ συντήρησή της, κοίλης φούστας γυναικείου εἰδωλίου (εἰκ. 67),

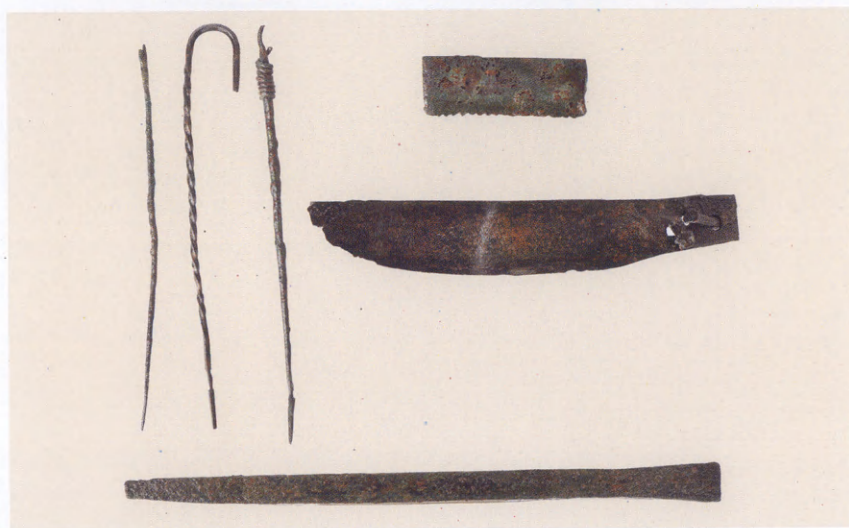
65 Ζάχος. Μεγάλη πρόχους - ὕδρῖα.

66 Ζάκρος. Τράπεζα προσφορών.

67 Ζάκρος. Φούστα γυναικείου ειδωλίου.

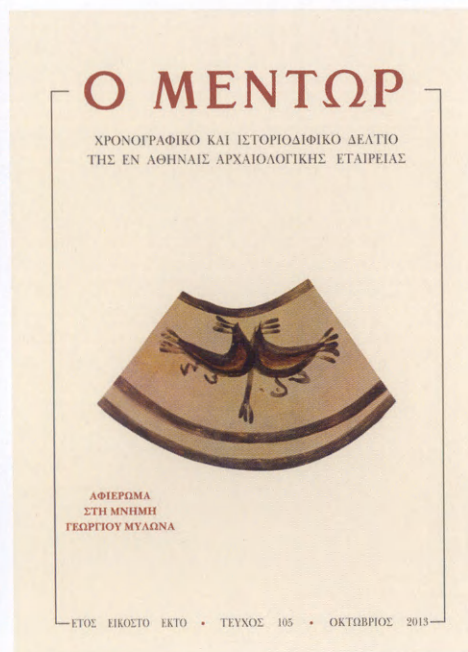
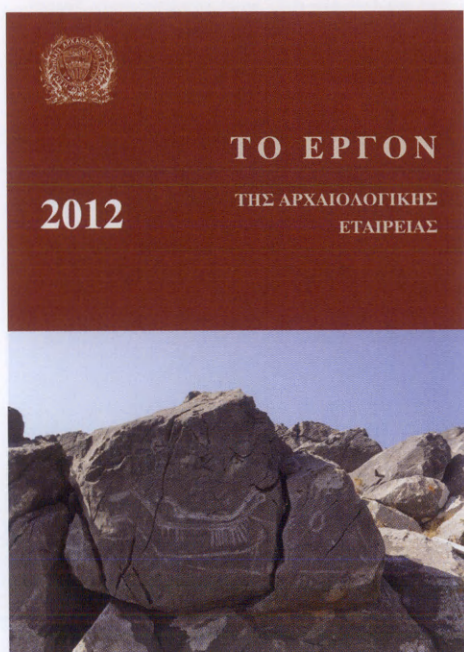
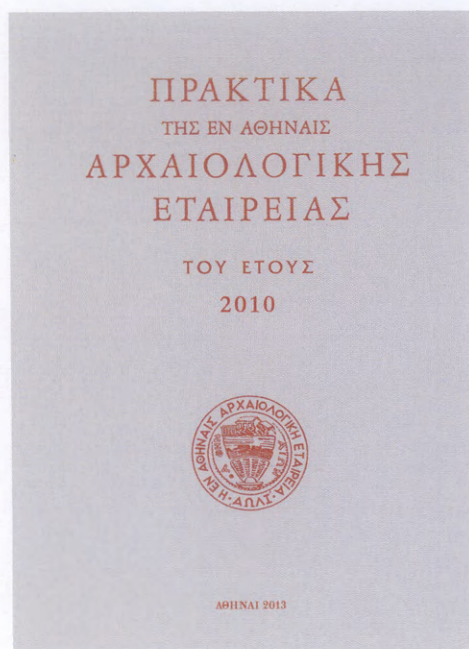
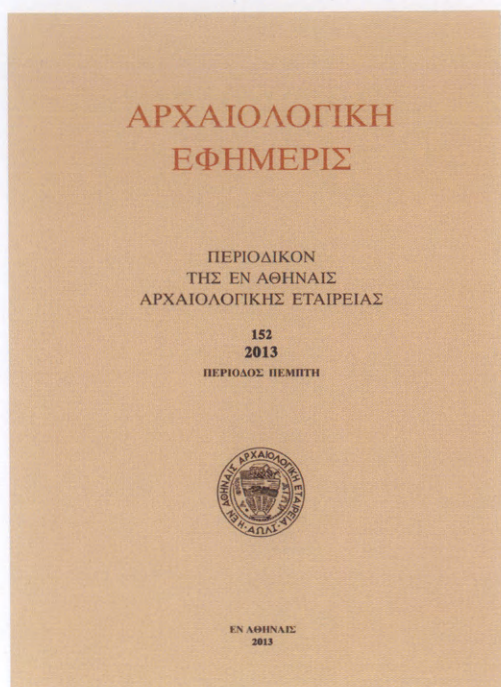

68 Ζάκρος. Χάλκινα αντικείμενα μετά από τη συντήρησή τους.

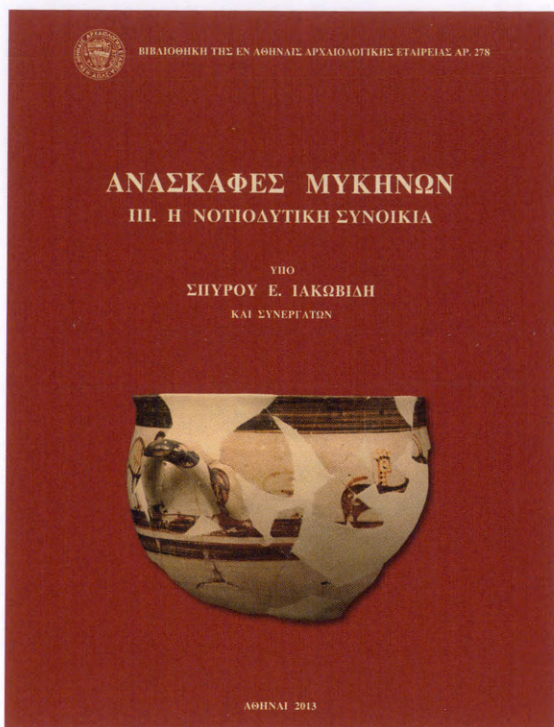
πού αποδίδεται με ιδιαίτερη πλαστικότητα και έχει ως διάκοσμο δύο σειρές μικρών όπων κατά μήκος τῆς παρυφῆς τῆς. Τέλος, συνεχίσθηκε ἡ συντήρηση χάλκινων εὐρημάτων, ἀνάμεσα στὰ ὁποῖα μακρὺς ὀπέας με χάλκινο ἦλο γιὰ τὴν προσαρμογὴ ξύλινης λαβῆς, μονόστομο μαχαίρι, σμίλη τετραγωνικῆς διατομῆς, τρεῖς περόνες, ἡ μία με ἀγκιστροειδῆ ἀπόληξη, μικροσκοπικὸ πριονάκι, τριχολαβίδες καὶ καρφίδες διαφόρων τύπων (εἰχ. 68).

Δημοσιεύματα

Τὰ δημοσιεύματά μας κατὰ τὸ 2013 ὑπῆρξαν πολυάριθμα καὶ ἐξαιρετικῶς σημαντικά. Πρῶτα τὰ περιοδικά μας: Τὸ Ἔργον τοῦ 2012 καὶ ἀκολούθησαν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς τοῦ 2013, τόμος 152 καὶ τὰ Πρακτικά τοῦ 2010, τόμος 165. Τοῦ Μέντορος ἐκδόθηκαν τρία τεύχη, τὰ 104, 105, 106. Τὸ τεῦχος 105 πολυσέλιδο, 217 σελίδων, εἶναι ἀφιερωμένο στὸν βίο καὶ τὸ ἔργο τοῦ Γεωργίου Μυλωνᾶ γιὰ τὴ συμπλήρωση 25 χρόνων ἀπὸ τὸν θάνατό του (1988-2013). Κυκλοφορεῖ καὶ ὡς ἀνεξάρτητο δημοσίευμα. Τὸ τεῦχος 106 τοῦ Μέντορος περιέχει ἐκτὸς ἄλλων ἐκτενὲς κείμενο γιὰ τὸν Σπύρο Ἰακωβίδη.

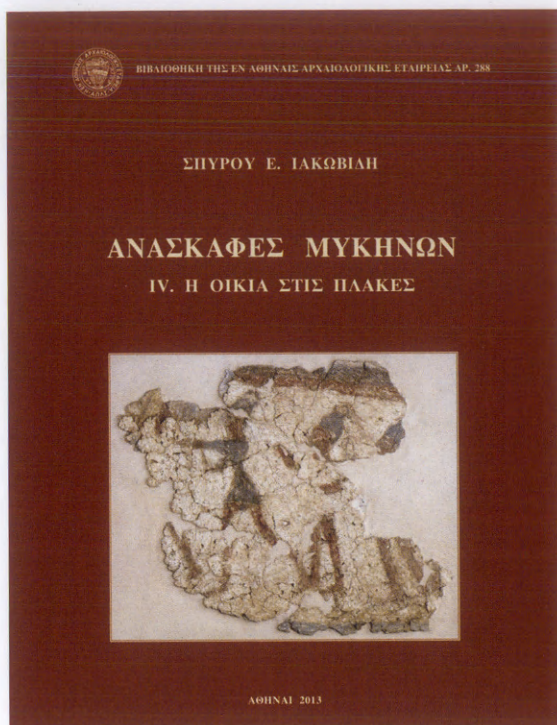

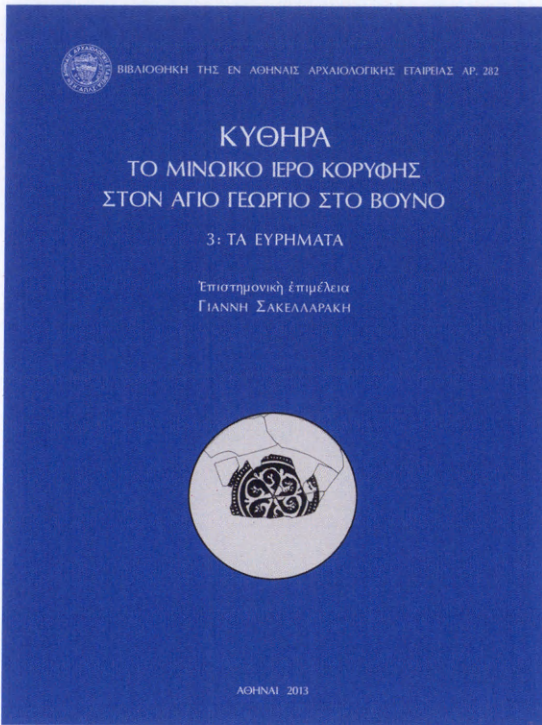
Βιβλία εκδόθηκαν: Δύο τόμοι για τις ανασκαφές τῶν Μυκηνῶν γραμμένοι ἀπὸ τὸν Σπύρο Ἰακωβίδη. Ὁ πρῶτος (BAE 278) ἐπιγράφεται: Ἐξοσκαφές Μυκηνῶν. III. Ἡ Νοτιοδυτική Συνοικία καὶ ἀποτελεῖ τὴ συστηματικὴ δημοσίευση τῶν ἀνασκαφῶν τῆς περιοχῆς τῶν ἀρχαίων Μυκηνῶν ποὺ ὀρίζει ὁ τίτλος. Ὁ δεύτερος τόμος (BAE 288) ποὺ ἐκδόθηκε μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Σπύρου Ἰακωβίδη, ἐπιγράφεται: Ἐξοσκαφές Μυκηνῶν. IV. Ἡ Οἰκία στὶς Πλάκες.

Τῆς δημοσιεύσεως τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ μινωικοῦ ἱεροῦ κορυφῆς στὸν Ἅγιο Γεώργιο στὸ Βουνὸ στὰ Κύθηρα, ἐκδόθηκαν κατὰ τὸ 2013 δύο τόμοι ἀκόμη. Ὁ τόμος Γ (BAE 282) μὲ ὑπότιτλο 3: Τὰ εὐρήματα καὶ εἶναι ἔργο συνεργατῶν τοῦ ἀει-

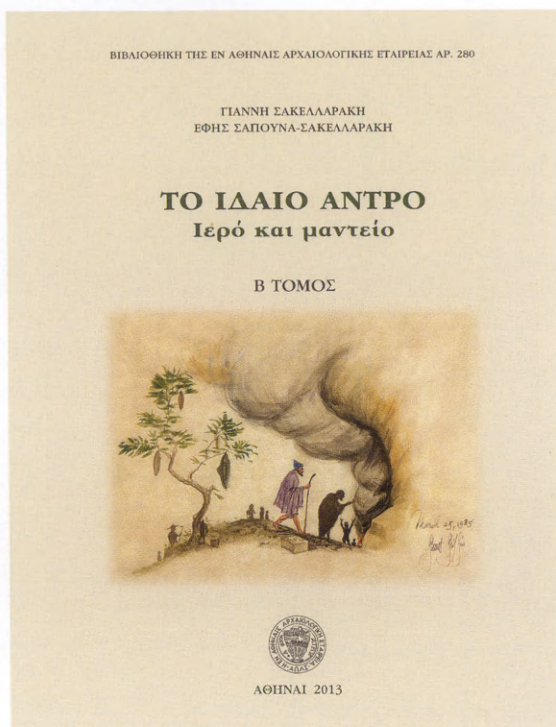
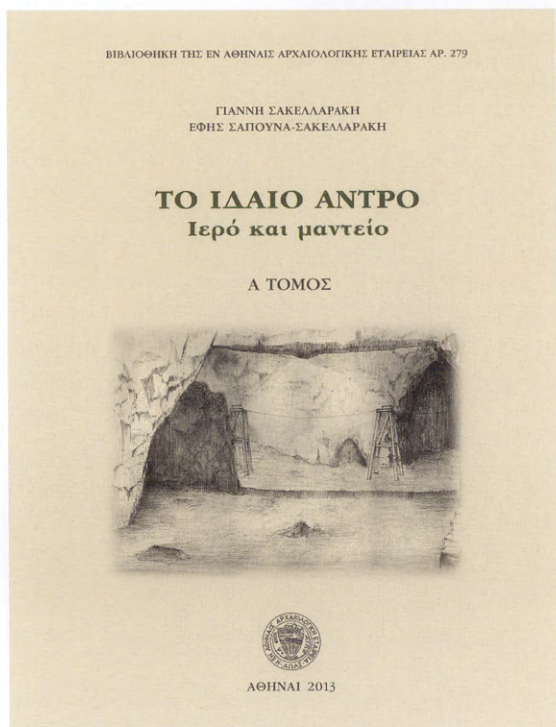
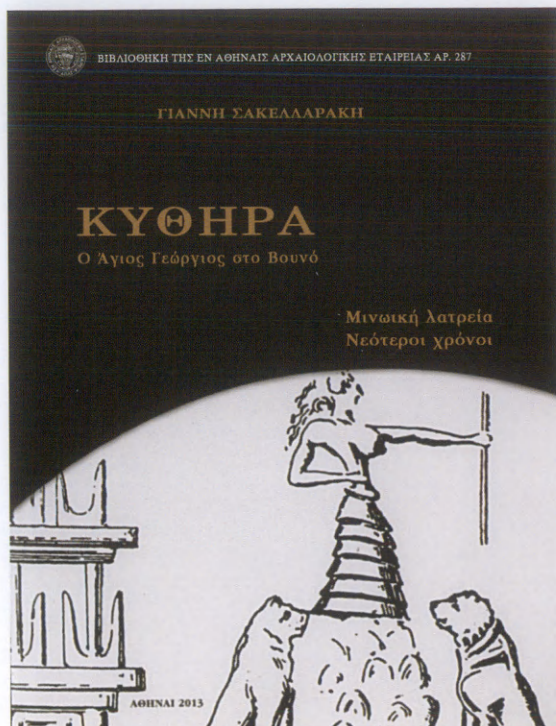
μνήστου Γιάννη Σακελλαράκη, Άννας Ἀλεξανδροπούλου, Ναταλίας Πούλου Παπαδημητρίου, Ἑλλης Τζαβέλλα, Γιώργου Μπροκαλάκη, Βάσως Πέννα καὶ Κατερίνας Τρανταλίδου. Ὁ τόμος περιέχει τὴ συστηματικὴ πραγμάτευση τῶν κινητῶν εὐρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς.

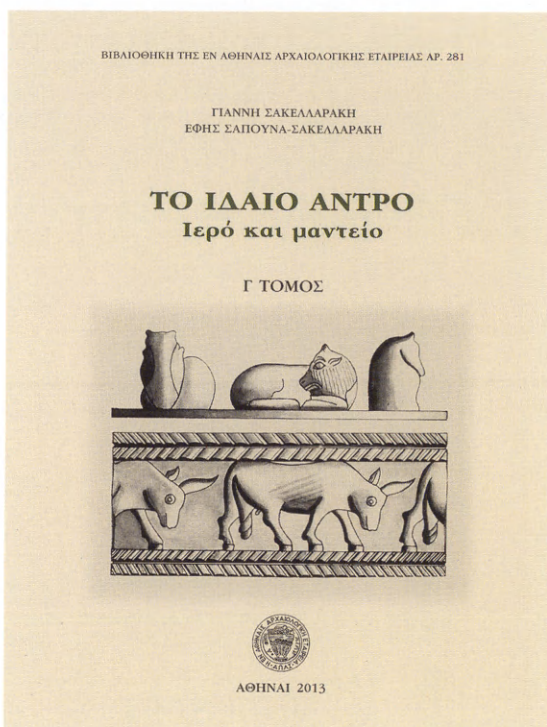
Ὁ δεύτερος τόμος (BAE 287) τῆς δημοσίευσης τῆς ἀνασκαφῆς τῶν Κυθήρων εἶναι ἔργο τοῦ Γιάννη Σακελλαράκη καὶ φέρει ὡς ὑπότιτλο *Μινωικὴ λατρεία καὶ νεότεροι χρόνοι*. Στὰ μέρη τοῦ βιβλίου γίνεται πραγμάτευση τῆς εἰκονογραφίας τῶν ἱερῶν κορυφῆς, τοῦ λατρευτικοῦ τυπικοῦ, τῆς λατρευόμενης θεότητας, τῆς ἐπίδρασης τῆς Μινωικῆς θρησκείας στὸ Αἰγαῖο

καὶ τῆς ἀρχαιολογικῆς δραστηριότητος στὰ Κύθηρα κυρίως κατὰ τὸν 19ο καὶ 20ὸ αἶ.

Ἐνα ἄλλο ἔργο τρίτομο (BAE 279-281) μὲ συγγραφεῖς τὸν Γιάννη καὶ τὴν Ἔφη Σακελλαράκη ἐκδόθηκε τὸ 2013. Ἐπιγράφεται *Τὸ Ἰδαῖο Ἄντρο. Ἱερό καὶ Μαντεῖο* καὶ ἀποτελεῖ τὴ συστηματικὴ δημοσίευση τῶν παλαιότερων ἐρευνῶν καὶ ἐκείνων ποὺ ἔγιναν τὰ τελευταῖα χρόνια ἀπὸ τοὺς δύο συγγραφεῖς. Στὰ πολυάριθμα κεφάλαια τῶν τριῶν τόμων γίνεται πραγμάτευση πολλῶν θεμάτων. Ὁ μύθος, ἡ θέση τοῦ σπηλαίου, οἱ ἀνασκαφές τῶν παλαιότερων, Federico Halbherr, Στεφάνου Ξανθουδίδη καὶ Σπυρίδωνος Μαρινάτου, ἡ ἀνασκαφὴ

τοῦ Γιάννη Σακελλαράκη, ἡ λατρεία, τὰ εὐρήματα. Μία μεγάλη, πολύχρονη καὶ διάσημη ἀνασκαφή τερματίστηκε μὲ τὸ ἔργο αὐτό.

Τὴ δαπάνη γιὰ τὴν ἔκδοση τῶν τόμων τῆς δημοσίευσης τῆς ἀνασκαφῆς τῶν Κυθήρων καὶ τοῦ Ἰδαίου Ἄντρου προσέφερε τὸ Ἴδρυμα Ψύχα, τὸ ὁποῖο τὸ Συμβούλιο εὐχαριστεῖ.

Στὸ μὲ τὸν τίτλο *Πρόχειρον Ἀρχαιολογικόν* (BAE 283-284), I. Χρονογραφικό, II. Θεματολογικό, συνολικῆς ἔκτασης 1.052 σελίδων, ἔργο τοῦ ὁμιλοῦντος, ἐξιστορεῖται ἡ ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, καὶ δευτερευόντως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἀπὸ τὸ 1828 πού ἀνέλαβε ὡς Κυβερνήτης τῆς ἐλεύθερης Ἑλλάδος ὁ Ἰωάννης Καποδίστριας

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΑΡ. 283

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ

ΠΡΟΧΕΙΡΟΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ
1828-2012

ΜΕΡΟΣ Ι

ΧΡΟΝΟΓΡΑΦΙΚΟ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΑΡ. 284

ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Χ. ΠΕΤΡΑΚΟΥ

ΠΡΟΧΕΙΡΟΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ
1828-2012

ΜΕΡΟΣ ΙΙ

ΘΕΜΑΤΟΛΟΓΙΚΟ

έως τὴν ἐπιβολὴ καὶ ἐφαρμογὴ τριῶν τουλάχιστον μνημονίων, δηλαδή ἕως τὸ τέλος τοῦ 2012 μὲ μνεῖα γεγονότων τοῦ 2013.

Στὸ βιβλίον ἐξιστορεῖται ἡ πολιτικὴ, ὀργανωτικὴ καὶ νομοθετικὴ δραστηριότητα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας. Ἀρχίζει ἀπὸ τὰ ἐπαναστατικὰ χρόνια μὲ τὴν περιστασιακὴ λήψη νομικῶν μέτρων χωρὶς ἀποτέλεσμα, καὶ τὴ δημιουργία τῆς Ὑπηρεσίας ἀπὸ τὸν Καποδίστρια καὶ τὸν Ἀνδρέα Μουστοζύδη. Τὴν προσπάθεια τῶν δύο αὐτῶν πατριωτῶν, ποὺ ματαιώθηκε ἀπὸ τοὺς ἀντιδραστικούς, συνέχισε ἡ Ἀντιβασιλεία μὲ τὸν Λουδοβίκο Ross πρῶτα καὶ τὸν Πιπτάκη κατόπιν. Ἀκολούθησαν ὁ Παναγιώτης Εὐστρατιάδης καὶ ὁ Παναγιώτης Σταματάκης γιὰ νὰ φθάσουμε στὸν Παναγῆ Καββαδία, πρῶτο ὀργανωτὴ τῆς Ὑπηρεσίας μὲ τὴ μορφή ποὺ ἔχει περίπου σήμερα. Πραξικοπήματα, πολυετεῖς πόλεμοι, ὁ Β΄ Παγκόσμιος, ἡ Κατοχὴ, τὰ κατόπιν

χρόνια, ἡ ἀναγέννηση τῆς Ὑπηρεσίας κατὰ τὸ διάστημα 1960-1967 ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Κ. Παπαδημητρίου καὶ τὸν Ἰωάννη Δ. Κοντῆ, ἡ δικτατορία, ἡ λεγόμενη μεταπολίτευση, ἡ κομματικὴ ἀλωση τῆς Ὑπηρεσίας, ἡ δυσμενὴς ἐπίδραση τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἐνώσεως, καὶ ἡ τελικὴ φθορὰ τῆς Ὑπηρεσίας πού ζοῦμε μὲ τὰ μνημόνια, τὴν ἐφεδρεία καὶ τὴ δημιουργία νέας κυβερνητικῆς ἰδεολογίας ὡς πρὸς τὴ χρῆση καὶ τὴ χρησιμότητα τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ τῆς Ὑπηρεσίας εἶναι ὁ ἄξονας τῆς διήγησής με τὴν ὁποία γίνεται προσπάθεια νὰ περιγραφεῖ τὸ ἦθος τῶν μελῶν τῆς Ὑπηρεσίας καὶ τῶν πολιτικῶν πού οἱ περισσότεροὶ ἐπέδρασαν καταστρεπτικὰ στὴ λειτουργία της καὶ συνεπῶς στὴν προστασία καὶ τὴ μελέτη τῶν ἀρχαίων καὶ ἔφεραν τὴν πτώση τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐπιπέδου τῶν μελῶν τῆς Ὑπηρεσίας. Δὲν πρέπει νὰ ξεχνᾶμε ὅτι ἡ ἀρχαιολογία εἶναι ἡ μόνη ἐπιστῆμη στὴν Ἑλλάδα πού προσφέρει διαρκῶς νέες γνώσεις, σὲ ἀντίθεση μὲ τίς ἄλλες ἐπιστῆμες πού ἀκολουθοῦμε καὶ ἀντιγράφουμε τὰ ξένα ἐπιτεύγματα, καὶ ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀρχαιολόγοι κατέχουν ἐξέχουσα θέση στὴ διεθνή ἔρευνα καὶ ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστῆμης. Τὰ βιβλία τὰ ὁποία σᾶς παρουσίασα προηγουμένως τὸ ἀποδεικνύουν.

Τὸ δεύτερο μέρος τοῦ βιβλίου, τὸ Θεματολογικόν, περιέχει ἕκτενῆ κεφάλαια γιὰ τοὺς Ἐφόρους τῆς Ὑπηρεσίας μὲ βιογραφίες τους, γιὰ τὴν ἀρχαιολογικὴ διαίρεση τῆς Ἑλλάδος, γιὰ τὴν ἀρχαιολογικὴ νομοθεσία, γιὰ τίς ἀναστηλώσεις καὶ τίς ἀνακατασκευές τῶν μνημείων, γιὰ τὰ μουσεῖα, γιὰ τὴν παραρχαιολογία καὶ γιὰ τίς ἀνασκαφές καὶ τίς δημοσιεύσεις.

Τελευταῖο δημοσίευσμά μας, γιὰ τὸ ὁποῖο εἶναι ὑπερήφανη ἡ Ἐταιρεία καὶ πρέπει νὰ εἶναι ὑπερήφανοι ὅλοι οἱ Ἕλληνες ἀρχαιολόγοι, εἶναι τὸ ἔργο τριῶν προσώπων πού δὲν βρίσκονται στὴ ζωὴ. Τοῦ Σωτήρη Δάκαρη, τῆς Ἰουλίας Βοκοτοπούλου

καὶ τοῦ Τάσου Χριστίδη μὲ τίτλο *Τὰ χρηστήρια ἐλάσματα τῆς Δωδώνης τῶν ἀνασκαφῶν Δ. Εὐαγγελίδη*. Τόμος Ι. Ἐπιγραφές 1-2220. Τόμος ΙΙ. Ἐπιγραφές 2221-4216.

Πρόκειται γιὰ τὴ συστηματικὴ δημοσίευση σὲ δύο τόμους 1128 σελίδων, τῶν χρηστηρίων ἐπιγραφῶν χαραγμένων σὲ μολύβδινα ἐλάσματα, τὰ ὁποῖα βρέθηκαν στὶς ἀνασκαφές τοῦ ἱεροῦ τοῦ Διὸς στὴ Δωδώνη ἀπὸ τὸν Δημήτριο Εὐαγγελίδη. Ἡ προσπάθεια σύνταξης τοῦ ἔργου αὐτοῦ ἄρχισε τὸ 1982 μὲ τὸν καθαρισμό, συντήρηση, σχεδίαση, φωτογράφιση τῶν χιλιάδων ἐλασμάτων, τὴν ἀνάγνωση τῶν 4.216 χαραγμένων ἐπιγραφῶν καὶ τὸν σχολιασμό τους. Ἡ κακὴ μοῖρα πῆρε καὶ τοὺς τρεῖς συντελεστὲς πρὶν προλάβουν νὰ παραδώσουν τὸ ἔργο τους. Στὶς 25 Αὐγούστου 1995 ἀπέθανε ἡ Ἰουλία Βοκοτοπούλου, στὶς 6 Δεκεμβρίου 1996 ὁ Σωτῆρης Δάκαρης καὶ στὶς 26 Δεκεμβρίου 2004 ὁ Τάσος Χριστίδης. Χάρη στὶς φροντίδες τοῦ «Ἰδρύματος Μανόλη Τριανταφυλλίδη» στὴ Θεσσαλονίκη, τοῦ Διευθυντοῦ του κ. Γιώργου Παπαθανασίου καὶ τῆς ἀδελφῆς τοῦ Τάσου Χριστίδη κυρίας Λευκῆς Χριστίδη παραδόθηκε στὴν Ἑταιρεία τὸ ἠλεκτρονικὸ χειρόγραφο ὅπως τὸ εἶχε διαμορφώσει ὁ Τάσος Χριστίδης. Μὲ τὴν ἐπιμέλεια στὴν ἀρχὴ τοῦ καθηγητοῦ κ. Κυριάκου Τσαντσάνογλου καὶ κατόπιν, ἕως τὸ τέλος, τοῦ φιλολόγου κ. Σωτῆρη Τσέλικα τὸ ἔργο ἔλαβε τὴν τελικὴ μορφή του, αὐτὴν ποὺ δημοσιεύτηκε, μὲ τὴ συνεχὴ φροντίδα ἐδῶ στὴν Ἑταιρεία τῆς κυρίας Ἡλέκτρας Ἀνδρεάδη καὶ τὴ βοήθεια τοῦ κ. Γιώργου Παπαδόπουλου, ὁ ὁποῖος καὶ συνέταξε τὸ ἐπιστημονικὸ εὐρετήριο τοῦ ἔργου ἑκτασῆς 142 σελίδων.

Τὸ χειρόγραφο δόθηκε στὸ τυπογραφεῖο τὸ 2005. Ἡ τυπογραφικὴ ἐργασία διήρκεσε ὀκτῶ χρόνια γιὰ νὰ γίνῃ τὸ βιβλίον ὅπως θέλαμε, ὅσο εἶναι δυνατὸν γιὰ τέτοια μεγάλα ἔργα, ὅταν οἱ δημιουργοὶ τους δὲν ὑπάρχουν. Χρειάστηκαν συνολικὰ 31 χρόνια, μὴ ὀλόκληρη γενεά, γιὰ νὰ συνταχθεῖ τὸ ἔργο καὶ νὰ

Σ. ΔΑΚΑΡΗ, Ι. ΒΟΚΟΤΟΠΟΥΛΟΥ, Α. Φ. ΧΡΙΣΤΙΔΗ

**ΤΑ ΧΡΗΣΤΗΡΙΑ ΕΛΑΣΜΑΤΑ
ΤΗΣ ΔΩΔΩΝΗΣ
ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΩΝ Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗ**

Ι. ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ 1-2220

Επιμέλεια
ΣΩΤΗΡΗ ΤΣΕΛΙΚΑ

Ευρετήριο
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

Σ. ΔΑΚΑΡΗ, Ι. ΒΟΚΟΤΟΠΟΥΛΟΥ, Α. Φ. ΧΡΙΣΤΙΔΗ

**ΤΑ ΧΡΗΣΤΗΡΙΑ ΕΛΑΣΜΑΤΑ
ΤΗΣ ΔΩΔΩΝΗΣ
ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΩΝ Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗ**

ΙΙ. ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ 2221-4216

Επιμέλεια
ΣΩΤΗΡΗ ΤΣΕΛΙΚΑ

Ευρετήριο
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ

τυπωθεῖ. Ἀπὸ αὐτὸ καὶ μόνον βγαίνει ἓνα δίδαγμα γιὰ τὸ ὁποῖο τὸ Συμβούλιο τῆς Ἑταιρείας εἶναι ὑπερήφανο. Παρὰ τὶς ἀντιξοότητες, τὶς οἰκονομικὲς δυσχέρειες, τοὺς θανάτους τῶν δημιουργῶν τοῦ ἔργου, τὶς σημαντικὲς δαπάνες ἕως τὴν ὀλοκλήρωση τῆς ἐκτύπωσης, μάλιστα σὲ χρόνια δίσεχτα καὶ δυστυχή, τὸ ἔργο ὀλοκληρώθηκε γιὰ τὴν Ἑταιρείας μίᾳ εἶναι ἡ πολιτικὴ τῆς, ἐκεῖνη τῶν ἰδρυτῶν τῆς τὸ 1837 ποὺ ἀταλάντευτα ἐφαρμόζει «ἐν γένει νὰ πλουτισθῇ ἡ Ἐπιστήμη ὅ,τι πλεῖστον καὶ ὅ,τι τάχιστον». Καὶ τὸν σκοπὸ αὐτὸν δὲν τὸν ἀλλάζει καὶ γι' αὐτὸ εἶναι πάντα νέα καὶ σύγχρονη, καὶ δὲν μοιάζει οὔτε συγγενεὺς μὲ τὴν κοσμικὴ ἀρχαιολογία ὅπως τὴν ἐμφανίζουν τὰ ἐφήμερα δημοσιογραφικὰ δημοσιεύματα.

Περιέγραψα πολὺ σύντομα τὸ ἱστορικὸ τῆς δημιουργίας τοῦ ἔργου. Περισσότερα θὰ βρεῖτε στὸν πρόλόγο του. Ἐκεῖ ἀναφέρονται

ὄλοι ὅσοι ἐργάστηκαν, ὅσοι πάσχισαν καὶ συνέβαλαν στὸ νὰ γίνει τὸ βιβλίον πὸ ἀποτελοῦσε αἷτημα ἐπιστημονικὸ καὶ ἠθικὴ ὑποχρέωση τῆς Ἑταιρείας ἢ ὁποία δὲν μποροῦσε νὰ ἀφήσει νὰ χαθεῖ στὴ λήθη ὁ κόπος καὶ ἡ γνώση τόσων συνεργατῶν της.

Τοῦ βιβλίου ἡ κυκλοφορία θὰ καθυστεροῦσε ἀκόμη ἀλλὰ χάρις στὴν οἰκονομικὴ συμβολὴ τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ διὰ τῆς Γενικῆς Γραμματέως κ. Λίνας Μενδῶνη, τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν διὰ τῆς Συγκλήτου της, καὶ τοῦ «Ἰδρύματος Πέτρος Χάρης» καὶ τοῦ Προέδρου τῆς Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Θανάση Βαλτινοῦ, φθάσαμε στὸ τέρμα τῆς προσπάθειας διακaiώνοντας τοὺς κόπους καὶ τὸ ὄραμα τῶν συγγραφέων τοῦ πὸ ἀποτελεῖ ταυτόχρονα ἐκπλήρωση τοῦ ἐθνικοῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ σκοποῦ τῆς Ἑταιρείας.

Μορφωτική δράση

Ἡ «Σχολή Διδασκαλίας τῆς Ἱστορίας τῆς Τέχνης» λειτούργησε γιὰ εἰκοστή τέταρτη χρονιά ὑπὸ τὴ διεύθυνση τῆς Συμβούλου κυρίας Ντόρας Βασιλικῶ, ἀπὸ 6 Νοεμβρίου 2013 μέχρι 12 Μαρτίου 2014. Τὰ 17 δῶρα μαθήματα τῆς περιόδου εἶχαν τὸν γενικὸ τίτλο «Ἡ ἀρχαιολογία τῆς Κρήτης» καὶ διδάχτηκαν ἀπὸ διακεκριμένους ἀρχαιολόγους. Ἡ παράδοση τῶν μαθημάτων ἔγινε κατὰ τὴν ἐξῆς χρονολογικὴ σειρά:

ΝΕΝΑ ΓΑΛΑΝΙΔΟΥ, Ἀναπληρώτρια Καθηγήτρια Πανεπιστημίου, 6 Νοεμβρίου 2013: *Ἡ ἀρχὴ τοῦ μίτου τῆς Κρητικῆς Προϊστορίας. Παλαιολιθική, μεσολιθική καὶ νεολιθική Κρήτη.*

ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΑΤΟΣ, Ἐπίκ. Καθηγητῆς Πανεπιστημίου, 13 Νοεμβρίου 2013: *Προανακτορικὴ Κρήτη, ἡ ἀνάδυση τοῦ Μινωικοῦ Πολιτισμοῦ.*

ΛΕΥΤΕΡΗΣ ΠΛΑΤΩΝ, Ἐπίκ. Καθηγητῆς Πανεπιστημίου, 20 Νοεμβρίου 2013: *Μινωικὰ ἀνάκτορα: ἡ γένεση καὶ τὰ βασικά τους χαρακτηριστικά, ὁ κοινωνικός-πολιτικός τους ρόλος καὶ ἡ ἱστορικὴ τους ἐξέλιξη ἕως τὴν καταστροφὴ καὶ ἐγκατάλειψή τους.*

COLIN MACDONALD, Διδάκτωρ Ἀρχαιολογίας, 27 Νοεμβρίου 2013: *Τὸ ἀνάκτορο τῆς Κνωσοῦ καὶ ὁ κύριος ἀνασκαφῆς του.*

ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΠΟΥΛΩΤΗΣ, Ἐρευνητὴς τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, 4, 11 Δεκεμβρίου 2013: *Ἀπὸ τῆ μινωικῆ θρησκεία στὴν τέχνη: Οἱ στρατηγικὲς τῆς συμβολικῆς εἰκόνας • Ἡ κρητικὴ περιπέτεια τῆς γραφῆς: διάδοση καὶ περιορισμοί.*

ΜΑΡΙΑ ΑΝΔΡΕΑΔΑΚΗ-ΒΛΑΖΑΚΗ, Γενικὴ Διευθύντρια Ἀρχαιοτήτων & Πολιτιστικῆς Κληρονομιάς τοῦ ὙΠ.ΠΟ.Α., 18 Δεκεμβρίου 2013: *Τὰ Χανιά στὴ μινωικὴ ἐποχῆ.*

ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΑΤΟΣ, Ἐπίκ. Καθηγητὴς Πανεπιστημίου, 8 Ἰανουαρίου 2014: *Ἀνασκαφὲς στὶς Ἀρχάνες καὶ στὸ Φουρνί.*

ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΚΑΝΤΑ, Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων ἐ.τ., 15 Ἰανουαρίου 2014: *Μετανακτορικὴ Κρήτη.*

ΑΓΓΕΛΙΚΗ ΛΕΜΠΕΣΗ, Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων ἐ.τ. - Πολύμνια Muhly, Διδάκτωρ Ἀρχαιολογίας, 22 Ἰανουαρίου 2014: *Τὸ ἱερὸ τοῦ Ἑρμῆ καὶ τῆς Ἀφροδίτης στὴ Σύμη Βιάννου. Τὸ ἱστορικὸ ἐνὸς κρητικοῦ ἱεροῦ.*

ΜΑΡΙΖΑ ΜΑΡΘΑΡΗ, Διευθύντρια Ἀρχαιοτήτων Κυκλάδων ἐ.τ., 29 Ἰανουαρίου 2014: *Ἡ ἐξάπλωση τοῦ μινωικοῦ πολιτισμοῦ στὶς Κυκλάδες, τὴν Ἡπειρωτικὴ Ἑλλάδα καὶ τὸ Βόρειο Αἰγαῖο.*

ΑΝΤΩΝΗΣ ΚΟΤΣΩΝΑΣ, Ἐρευνητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀμστερνταμ καὶ Ἐπιμελητὴς τοῦ Μουσείου Allard Pierson, 5 Φεβρουαρίου 2014: *Ἀρχαιολογία καὶ τέχνη τῆς Κρήτης κατὰ τὴν πρώτη χιλιετία π.Χ.*

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΣΤΑΜΠΟΛΙΔΗΣ, Καθηγητὴς Πανεπιστημίου, Διευθυντὴς τοῦ Μουσείου Κυκλαδικῆς Τέχνης, 12 Φεβρουαρίου 2014: *Ἀρχαία Ἐλεύθερα. Ἀπὸ τὴν ἔναρξη τῆς ἀνασκαφῆς στὴ δημιουργία τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου καὶ τοῦ μουσείου.*

ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ ΚΡΙΤΖΑΣ, Διευθυντής τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου ἐ.τ., 19 Φεβρουαρίου 2014: *Γραφές καί ἐπιγραφές τῆς Κρήτης. Ἡ ἐπιγραφή τῆς Γόρτυνας.*

WOLF-DIETRICH NIEMEIER, Διευθυντής τοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου ἐ.τ., Καθηγητής Πανεπιστημίου, 26 Φεβρουαρίου 2014: *Αἶγαῖο, Ἀνατολή καί Αἴγυπτος - Ἐπαφές κατά τή δεύτερη χιλιετία.*

ΑΓΓΕΛΟΣ ΧΑΝΙΩΤΗΣ, Καθηγητής Ἀρχαίας Ἱστορίας, Institute for Advanced Study, Princeton, 5 Μαρτίου 2014: *Ἡ Κρήτη σέ μιὰ ἐποχή κοσμοπολιτισμοῦ: ἀπό τόν Ἀντώνιο στόν Ἰουλιανό.*

ΜΙΧΑΗΛΣ ΤΙΒΕΡΙΟΣ, Ἀκαδημαϊκός, Καθηγητής Πανεπιστημίου, 12 Μαρτίου 2014: *Ὁ ἐλληνικός ἀποικισμός στό Βόρειο Αἶγαῖο.*

Ἐκτός ἀπό τὰ κατὰ Τετάρτη μαθήματα ἀρχαιολογίας στήν Ἑταιρεία ἔγιναν κατὰ τὸ 2013 καί οἱ ἐξῆς ἐκδηλώσεις:

- Τὸ Κυκλαδικὸ Σεμινάριο, πού ὀργανώνει ἡ τ. Διευθύντρια Ἀρχαιοτήτων Κυκλάδων κυρία Μαρίζα Μαρθάρη, στίς 14 Ἰανουαρίου, 2 Ἀπριλίου, 4 Ἰουνίου καί 25 Νοεμβρίου.

- Ἡμερίδα ἀφιερωμένη στόν βίο καί τὸ ἔργο τοῦ Γεωργίου Μυλωνᾶ τὴν 1 Ἰουνίου, γιὰ τὴ συμπλήρωση 25 ἐτῶν ἀπὸ τὸν θάνατό του ὀργανωμένη ἀπὸ τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν καί τὴν ἔδρα Ἑλληνικῶν Σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου Missouri, St. Louis, Η.Π.Α. Τὰ πρακτικὰ τῆς ἡμερίδος δημοσιεύτηκαν στό τεῦχος 105, 2013 τοῦ περιοδικοῦ Ὁ Μέντωρ. Στίς 9 Ἀπριλίου δόθηκε στό St. Louis τῶν Η.Π.Α. ἡ ὁμιλία τῆς Συμβούλου κυρίας Ντόρας Βασιλικοῦ μέ θέμα *Mycenae, rich in gold*, ἐναρκτήρια σειρᾶς ὁμιλιῶν εἰς μνήμην Γεωργίου Μυλωνᾶ.

- Συμπόσιο. Πενήντα χρόνια συστηματικῶν ἐρευνῶν στὴν Κέρο: 1963-2013, στίς 17 Ὀκτωβρίου.

- Ὁμιλία τοῦ ἐπιτίμου ἐταίρου Ἀκαδημαϊκοῦ κ. Βασιλείου Μαρκεζίνη, «Ἡ κληρονομιά τοῦ Εὐριπίδη στὸν σύγχρονο Εὐρωπαϊκὸ πολιτισμὸ» στίς 21 Ὀκτωβρίου.

- Τὸ Μινωικὸ Σεμινάριο ποὺ ὀργανώνουν οἱ καθηγητὲς κύριοι Λευτέρης Πλάτων καὶ Γιάννης Παπαδάτος στίς 11 καὶ 29 Νοεμβρίου καὶ στίς 13 Δεκεμβρίου.

Τὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἐταιρείας πλουτίστηκε μὲ τὴν προσφορὰ ἐκ μέρους τῆς κυρίας Ἀθηνᾶς Κακούρη τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἀρχείου τοῦ συζύγου τῆς ἀειμνήστου Σπύρου Ἰακωβίδη (Σημειώσεις, ἡμερολόγια ἀνασκαφῶν, σχέδια, διαφάνειες καὶ ποικίλα ἔγγραφα, ἀλληλογραφία κ.ἄ.) τοῦ ὁποῖου ἤδη ἡ κατάταξη ἔχει συντελεστεῖ.

Ἡμερολόγια καὶ ἄλλες σημειώσεις τοῦ Σπυρίδωνος Μαρινάτου κατέθεσε στὸ Ἀρχεῖο ἡ κόρη του κυρία Νανῶ Μαρινάτου.

Ἡ Βιβλιοθήκη μας πλουτίστηκε, πέραν τῶν ἀγορῶν καὶ ἀνταλλαγῶν βιβλίων, μὲ τὴν προσφορὰ ἐκ μέρους τῆς κυρίας Ἀθηνᾶς Κακούρη μεγάλου μέρους τῶν βιβλίων τοῦ Σπύρου Ἰακωβίδη ἐνῶ τὰ λοιπὰ βιβλία του προσφέρθηκαν στὸ Κέντρο Ἀρχαιότητος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τοῦ ὁποῖου ἦταν Ἐπόπτης ἀπὸ τῆς ἐκλογῆς του στὴν Ἀκαδημία.

Πλουτίστηκε ἀκόμη ἡ Βιβλιοθήκη μὲ τὴν προσφορὰ ἐκ μέρους τῆς ἐταίρου κυρίας Ἀγνῆς Κουβελά τῶν βιβλίων τῆς ἀειμνήστου Ἐφόρου τῶν Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Ἄννας Χατζηνικολάου Μαραβᾶ (1915-2005).

Ἡ ἐτήσια βιβλιαγορά, ποὺ ἔγινε στίς 23-25 Μαΐου 2013 καὶ ὀργανώνεται ἀπὸ τὴ Σύμβουλο κυρία Ντόρα Βασιλικοῦ μὲ τὴ συνεργασία τῆς κυρίας Ἰωάννας Νίνου καὶ τοῦ κ. Χριστόφορου Σπυριδάκη, εἶχε ὅπως καὶ τίς προηγούμενες χρονιές ἐπιτυχία γιατί χιλιάδες βιβλία ἔγιναν κτῆμα ἐκείνων ποὺ θὰ τὰ χρησιμοποιοῦσαν μὲ ὄφελος γιὰ τὴν πρόοδο τοῦ τόπου.

Ἐπίλογος

Στὸ προοίμιο τῆς ὁμιλίας μου σᾶς ἐπανάλαβα τὴ φράση ἐνὸς ρωμαίου αὐτοκράτορα σχετικὴ μὲ τοὺς Ἕλληνας τῆς ἐποχῆς του. Ὅσο και νὰ φαίνεται ὑπερβολικὴ ἡ χρῆση της γιὰ τὴ σημερινὴ κατάστασή μας, μᾶς χωρίζουν εἴκοσι αἰῶνες, δὲν παύει νὰ ἰσχύει. Ὑπάρχουν φυσικὰ ἀντιρρήσεις γιὰ μιὰ τέτοια διαπίστωση ἀλλὰ τὰ γεγονότα δὲν διαψεύδονται, καὶ αὐτὰ ἔχουν σημασία. Πέρασαν 193 χρόνια ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση πὺ μᾶς ξανάδωσε τὴν ἐλευθερία καὶ οἱ Ἕλληνες ζοῦν δυστυχεῖς καὶ δέσμοιοι, ὄχι γιὰ τὸ θέλησαν ἀλλὰ ἐπειδὴ μὲ ἀπάτη τοὺς ἐπιβλήθηκε ἡ δυστυχία «ἀνεπαισθήτως» ἀπὸ ἕναν συνεταῖρο ἰσχυρὸ πὺ παρακαλέσαμε νὰ μᾶς πάρει στή συντροφιά του καὶ τοῦ προσκολληθήκαμε. Πῶς ἔγινε; Πιστέψαμε ὅτι θὰ γινόμαστε πλουσιότεροι καὶ ἰσχυρότεροι. Ἀκούσατε ὅμως ποτὲ κολη- γιὰ λιονταριοῦ καὶ προβάτου ἢ ἀλεποῦς καὶ ὄρνιθας; Εἶναι γνωστὴ ἡ κατάληξη, αὐτὴ πὺ ζοῦμε.

Όλα ἂν τὰ προσθέσετε θὰ προκύψει ἓνα νέο πολιτικό καθεστῶς πού ἤδη μᾶς ἔχει γυρίσει πίσω 80 χρόνια, ὅταν σέ κάποια κράτη τῆς Εὐρώπης ἐφαρμοζόταν τό «δίκαιο τῆς ἀνάγκης». Τί ἄλλο εἶναι ἡ περιφρόνηση καί ἡ ἀγνόηση τῶν νόμων ἀπό νομοθέτες καί δικαστές; Ὡς ράκος ἀποκαθημένης πᾶσα ἡ δικαιοσύνη ἡμῶν.

Τό 2013 δὲν ὑπῆρξε γόνιμο ὡς πρὸς τ' ἀρχαῖα. Ἡ Μεγάλη Ἰδέα τῆς Ἀρχαιολογίας, ἡ ἀπόδοση στήν Ἑλλάδα τῶν γλυπτῶν τῆς Ἀκροπόλεως ἀπορρίφθηκε γιά ἄλλη μιὰ φορά ἀπό τῆ Βρετανική Κυβέρνηση. Τό Ἐθνικό Ἀρχαιολογικό Μουσεῖο, τό σημαντικότερο στήν Ἑλλάδα καί στόν Κόσμο ὡς πρὸς τὴν ἀρχαία Ἑλληνική Τέχνη, λειτουργεῖ καταφρονημένο ἀπό τὴν Πολιτεία, ἡ ὁποία κάνει συμφωνία μὲ ἀμερικανικό μουσεῖο ἀρχαιοκαπήλων ἀναγνωρίζοντας ἔτσι τὴ νομιμότητα κτήσης τοῦ περιεχομένου του καί τὴ συνεχή λεηλασία πού ὑφίσταται ὁ τόπος μας ἀπό τοὺς ἀνθρώπους του. Τοῦ ΤΑΠΑ ἀφαιρεῖται ἡ περιουσία πού προοριζόταν γιά τίς ἀρχαιότητες. Ὁ ἐκπατρισμός ἀρχαίων γιά τόνωση καί πλουτισμό τῶν ξένων μουσείων συνεχίζεται μὲ τό πρόσχημα τῆς προβολῆς τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἐὰν ὁ ἀρχαῖος πολιτισμός μας εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ διαφήμιση. Ἡ ὑπόθεση τῶν ἀρχαίων τοῦ μετρό Θεσσαλονίκης ἀποκτᾶ σουρεαλιστικό περιεχόμενο μὲ συνεχεῖς παλινωδίες.

Τό Νέο Μουσεῖο Ἀκρόπολης ταυτίζεται στίς ξένες ἐφημερίδες μὲ τό ἐστιατόριό του, ἀφοῦ πέρασε ἡ φρενίτις τοῦ κοινοῦ, ὄχι γιά τὰ ἔργα τέχνης πού περιέχει, πού μᾶς ἦταν γνωστά καί τὰ μελετούσαμε ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Εὐστρατιάδου καί τοῦ Καββαδία, ἀλλά γιά τό γυαλί καί τότσιμέντο πού τό ἀποτελεῖ. Ἀποτελεῖ ἡ ἀντίληψη αὐτὴ διαστροφή τοῦ πνεύματος τῶν ἀνθρώπων, διανοητικὴ νάρκωση.

Παρὰ ταῦτα ἀποτελεῖ τό κόσμημα τῆς νέας ἀρχαιολογίας, τόσο πού πρέπει νὰ προστατεύεται ἀπὸ ὅσους ἐπιβουλεύονται

τούς επισκέπτες του, θαυμαστές τῆς ἀρχαίας Τέχνης. Ἀντι-κρίζει ὁ Παρθενώνας τὸ Μουσεῖο, θυμᾶστε μᾶς ἔλεγαν ὅτι συνομιλοῦσαν, καὶ ἀλλάζει μορφή. Ἴσως ὁ γέροντας Παρθενῶν ἀναλογίζεται τὸν ἐμπνευστὴ καὶ δημιουργό του ποῦ μιλώντας γιὰ τοὺς νεκροὺς τῆς πρώτης χρονιᾶς τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου εἶχε διακηρύξει ὅτι «εὐδαιμον τὸ ἐλεύθερον, τὸ δ' ἐλεύθερον τὸ εὐψυχον», δηλαδή «εὐτυχία θὰ πεῖ ἐλευθερία καὶ ἐλευθερία σημαίνει ἀνδρεία». Ἄλλὰ εὐτυχία, ἐλευθερία, ἀνδρεία εἶναι τρεῖς ἔννοιες ποῦ ἐκλείπουν στὴ χώρα τούτῃ τῶν Ἡρώων καὶ τῶν Θεῶν. Γιατί; Τὸ λέει ἡ φράση μὲ τὴν ὁποία ἄρχισα:

Τὸ παραμορφωμένο εἶδωλο τοῦ Παρθενῶνος στὴ γυάλινη ἐπιφάνεια τοῦ Νέου Μουσείου Ἀκροπόλεως (NMA). Ὁ φρουρὸς στὴ στέγη, ἀνόπλος, δὲν περιμένει αὐγὴν πυρὸς φέρουσαν ἐκ Τροίας φάτιν | ἀλώσιμόν τε βᾶξιν (Αἰσχ. Ἄγαμ. 9-10) ἀλλὰ προστατεύει τοὺς ἐπίσημους ἐπισκέπτες τοῦ μουσείου. (Φωτογρ. Καθημερινή, 10 Ἰανουαρίου 2014.)

ἀπομαθηκέναι τὴν ἐλευθερίαν τὸ Ἑλληνικόν (ξέμαθαν οἱ Ἕλλη-
λῆνες νὰ ζοῦν ἐλεύθεροι), δηλαδὴ τοὺς ἐγκατέλειψε ἡ ἀνδρεία
ποῦ θὰ τοὺς γιάτρευε.

Γιὰ νὰ μὴ φύγετε ὅμως μὲ δυσάρεστες ἐντυπώσεις σᾶς πα-
ρουσιάζω ἓνα ἀπὸ τὰ τελευταῖα μας ἀρχαιολογικὰ ἐπιτεύγματα, μὲ
μακρὰ ἱστορία. Τὸ ψηφιδωτὸ στὴν ὀθόνη τὸ εἶδε πρῶτος τὸ
1891 ὁ Χρῆστος Τσουντας σὲ ἰδιωτικὸ οἰκόπεδο τῆς Σπάρτης.
Τὴν ἐπόμενη χρονιά 1892 ἡ Ἑταιρεία ἀγόρασε τὸ οἰκόπεδο
γιὰ νὰ σώσει τὸ καλλιτέχνημα. Πέρασαν τὰ χρόνια καὶ φαίνε-
ται πὼς ὑπῆρχε κάποιος κίνδυνος γιὰ τὴ διατήρησή του, καὶ
τὸ 1924 ἀντιγράφηκε σὲ φυσικὸ μέγεθος ἀπὸ τὸν γνωστὸ
ζωγράφο Νικόλαο Φερεκύδη (1862-1929) μαθητὴ τοῦ Νι-
κολάου Γύζη, γνωστὸ ἀπὸ τὰ ἀντίγραφα τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ
ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης καὶ ἀπὸ ἀναπαραστάσεις
μαχῶν τῶν Βαλκανικῶν πολέμων.

Τὸ 1958 τὸ ἀντίγραφο προσφέρεται στὴν Ἀρχαιολογικὴ
Ἑταιρεία γιὰ νὰ τὸ ἀγοράσει. Κάτοχός του ἦταν ὁ Σπύρος
Θεοδωρόπουλος ἀπὸ τὴ Σπάρτη, ὁ γνωστὸς μὲ τὸ ψευδώνυμο
Ἄγις Θέρος (1876-1961), κοινωνικὸς ἀγωνιστής, ποιητὴς καὶ
ἐκδότης τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν στὴ «Βασικὴ Βιβλιο-
θήκη». Σύζυγός του ἦταν ἡ Αὔρα Θεοδωροπούλου (1880-
1963) ἀδελφὴ τῆς ποιήτριας Μυρτιώτισσας, λογοτέχνις,
κοινωνιολόγος, ἀγωνίστρια γιὰ τὰ δικαιώματα τῶν γυναικῶν.

Τὸ ψηφιδωτὸ εἰκονίζει τὸν Ἀχιλλεὺς στὴ Σκῦρο, στὸ παλάτι
τοῦ βασιλιᾶ Λυκομήδη, ντυμένο μὲ γυναικεῖα ροῦχα ἀνάμεσα
στὶς κόρες τοῦ βασιλιᾶ, ὅπου τὸν εἶχαν κρύψει οἱ γονεῖς του
γιὰ νὰ ἀποφύγει τὴν ἐκστρατεία στὴν Τροία, ὅπου σύμφωνα μὲ
προφητεία θὰ εὑρίσκε τὸν θάνατο. Ἡ ἐδῶ σκηνὴ προϋποθέτει
τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Ὀδυσσεὺς στὴ Σκῦρο ὡς πρᾶγματευτῆ. Με-
ταξὺ τῆς πρᾶματειας του ὑπῆρχαν καὶ ὄπλα. Βάζοντας ὁ
Ὀδυσσεὺς νὰ σαλπίσουν κάποιο πολεμικὸ σάλπισμα ὁ Ἀχιλ-

λέας, πού περιεργαζόταν τὸ ἐμπόρευμα τοῦ Ὀδυσσεῆ ἀντίθετα ἀπὸ τὶς κόρες τοῦ Λυκομήδους, ἄρπαξε ἀσπίδα καὶ ἐγχειρίδιο ἀποκαλύπτοντας ἔτσι ὅτι τὸ κορίτσι μὲ τὸ ὄνομα Πύρρα, κοκκινομάλλα, ἦταν ὁ Ἄχιλλεύς. Αὐτὴ τὴ σκηνὴ εἰκονίζει τὸ ψηφιδωτὸ τῆς Σπάρτης, ὅπως τὸ βλέπετε στὸ ἀντίγραφο τοῦ Νικολάου Φερεκύδη ἄριστα συντηρημένο νὰ στολίζει τώρα τὴν αἴθουσα τῆς Βιβλιοθήκης μας ὅπου μπορείτε νὰ τὸ θαυμάσετε.

Τελειώνοντας ξαναγυρίζω στὸ προηγούμενο συμπέρασμα. Οἱ Ἄχαιοι δὲν θὰ νικοῦσαν στὴν Τροία χωρὶς τὴν ἀνδρεία τοῦ Ἄχιλλέα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ	7
ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ	11
1. Γλυφάδα Ἀττικῆς	11
2. Τσέπι Μαραθῶνος	14
3. Μυκῆνες	15
4. Ἴκλαινα Μεσσηνίας	20
5. Θουρία	21
6. Μεσσήνη	24
7. Ἄγ. Βασίλειος Λακωνίας	27
8. Σικυῶν	30
9. Θήβα	34
10. Θέρμος	38
11. Ντικιλὶ Τὰς	39
12. Στρόφιλας Ἄνδρου	42
13. Ἄγ. Ἀνδρέας Σίφνου	44
14. Βαθὺ Ἀστυπαλαίας	46
15. Ζαγορὰ Ἄνδρου	48
16. Ζώμινθος	51
17. Κουμάσα	55
ΜΕΛΕΤΗ	59
Σκάλα Ὠρωποῦ	59
Ἄκρωτήρι Θήρας	59
Χαλανδριανὴ Σύρου	59
Ζάκρος	61
ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ	65
ΜΟΡΦΩΤΙΚΗ ΔΡΑΣΗ	77
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	81

ΤΟ ΕΡΓΟΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 2013
ΑΡ. ΤΟΜΟΥ 60
ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΤΟΝ ΑΠΡΙΛΙΟ ΤΟΥ 2014
ΣΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ
«ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΕΡΠΙΝΙΑ
ΑΝΤΩΝΗΣ ΕΥΑΓΓ. ΜΠΟΥΛΟΥΚΟΣ & ΣΙΑ Ο.Ε.»
ΛΕΟΝΤΙΟΥ 9 - ΑΘΗΝΑ
ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ
ΚΑΙ ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ ΕΙΚΟΝΩΝ
ΕΦΗΣ ΑΧΛΑΔΗ
ΑΝΑΠΑΡΑΓΩΓΗ ΕΓΧΡΩΜΩΝ
«ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΕΡΠΙΝΙΑ»
ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ ΕΥ. ΑΝΔΡΟΒΙΚ
Η ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΙΝΑΙ ΤΗΣ
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ ΚΟΝΔΥΛΑΚΗ